

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY

İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF HUMANITIES

e-ISSN: 2717-8072

YIL/YEAR 2024

Cilt/Volume

5

Sayı/Issue 1

Haziran/June

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HUMANITIES

e-ISSN: 2717-8072

Volume/Cilt: 5 Issue/Sayı: 1

Haziran/June 2024

Samsun

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi (İBD) yılda iki sayı (Haziran ve Aralık) olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi'nde yayımlanan tüm yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi'ne aittir.

Yayımlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamama hakkını saklı tutar.

Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities is an international peer-reviewed journal and published biannually, in June and December.

Authors bear the sole responsibility for their published Works in terms of language, content and legality in the Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities.

Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities has the sole ownership of copyright to all published works.

No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of the Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities.

The Editorial Board reserves the right to publish or not to publish the manuscripts.

Yazışma Adresi/Corresponding Adress

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun/Türkiye

Tel: +90 362 312 1919/1838
0505 359 01 97

e-mail: insanbilimleri@omu.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanbilimleri>

İBD

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi/Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities
Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1, Haziran/June 2024-Samsun*

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ**

e-ISSN: 2717-8072
2024 Cilt: 5 Sayı: 1

**Ondokuz Mayıs Üniversitesi Adına Sahibi/
Owner on Behalf of Ondokuz Mayıs
University Prof. Dr. Yavuz ÜNAL**
Rektör/Rektor

Yazı İşleri Müdürü/Responsible Manager
Prof. Dr. Ahmet TABAK

Editör/Editor
Prof. Dr. Ayhan AK
Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR

Editör Yardımcıları/Vice Editors
Dr. Öğretim üyesi Şule Güldü

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor
Doç. Dr. Emrah EKMEKÇİ

Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor
Doç. Dr. Ömer SARAÇ

Kapak Tasarımı/Cover Design
Cemre ASLAN

**ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY
JOURNAL OF HUMANITIES**

e-ISSN: 2717-8072
2024 Volume: 5 Issue: 1

Mizanpaj/Layout
OMÜ Yayın Koordinatörlüğü

Mizanpaj Editörleri/Layout Editors
Kısmet AYDIN
Özlem TEKİNER
Gülbeyaz BOZKURT

Sekreteryası/Secretary
OMÜ LEE Sekreterliği/OMU IGS Secretary

Yayın Yeri ve Tarihi/Publication Place and Date
Samsun, Haziran/June 2024

Alan Editörleri/Section Editors

Archaeology: Dr. Akın TEMÜR
Art History: Dr. Nadire Tuba YİĞİTPAŞA
Communication Sciences: Dr. Onur BEKİROĞLU
Divinity: Dr. Bekir ÖZÜDOĞRU
Economics and Administrative Sciences: Dr. Fatih Çağatay CENGİZ
Geography: Dr. Muhammet BAHADIR
History: Dr. İbrahim SERBESTOĞLU
Law: Dr. Osman Serkan GÜLFİDAN
Philosophy: Dr. Mustafa Sait KURŞUNOĞLU
Psychology: Dr. Hatice KUMCAĞIZ
Sociology: Dr. İlyas SUCU
Tourism: Dr. Yasin KELEŞ
Turkish Language and Literature: Dr. Selçuk ÇIKLA

Tarandığı İndeksler

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ASOS
indeks

**YAYIN DANIŐMA KURULU /
ADVISORY BOARD**

Prof. Dr. Abdullah Őevki DUYMAZ
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Abdülkerim EMEKSİZ
İstanbul Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Abidin TEMİZER
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Ali UZUN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Burhanettin TATAR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Cenksu ÜÇER
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Damir MATANOVIÇ
Osijek/J. Strossmayer Üniversitesi/Hırvatistan

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Ebül Muhsin DOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Emina Berbić KOLAR
Osijek J.J. Strossmayer Üniversitesi/Hırvatistan

Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Dokuz Eylül Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Fahri SAKAL
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Hasan ABDİOĞLU
Karadeniz Teknik Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Hasan BABACAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Hasan GÜL
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Hüseyin ÖZER
Atatürk Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Hüseyin ÜRETen
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. İlhan EKİNCİ
Ordu Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
Marmara Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Latif TOKAT
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Lolita NİKOLOVA
Open Global Research Academy/ABD

Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL
Pamukkale Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mehmet EVSİLE
Amasya Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mehmet İŐIKLI
Atatürk Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Metin İKİZLER
Atatürk Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Samsun Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mücahit Kaçar
İstanbul Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Nedim İPEK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Niyazi USTA
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Nuray KESKİN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Osman KÖSE
Milli Savunma Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Önder DUMAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Süleyman ERKAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Şaban SAĞLIK
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN
Pamukkale Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Vedat KELEŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Vygantas VAREİKİS
Klaipėda Üniversitesi/Litvanya

Prof. Dr. Zafer GÖLEN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Onur BEKİROĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Yetkin BULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Davut YIĞITPAŞA
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Kamale SALAMOVA
Sumgayıt Devlet Üniversitesi/Azərbaycan

Doç. Dr. Kemal ÖZKURT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Nihada Delibegović DŽANIĆ
Bosna-Hersek Tuzla Üniversitesi/Bosna-Hersek

Doç. Dr. Özlem GENÇ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Serhat YENER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Sibel MURAD
Amasya Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Turan AÇIK
Aksaray Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU
Atatürk Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI
Balıkesir Üniversitesi/Türkiye

EDITÖRDEN

Değerli Okuyucular,

İnsan Bilimleri Dergisi'nin 9. sayısını yayımlıyoruz. Dergimizin bu sayısında da kıymetli araştırmacılarımızın değerli çalışmalarını bulacaksınız. Amacımız bilime, kültüre, sanata ve insana gereken ve hak ettiği değeri vermektir.

Derginin bu sayısında makaleleri akademik açıdan tetkik ederek katkıda bulunan sayı hakemlerimize ve yayının kurulumuza dergimiz adına şükranlarımızı sunuyoruz.

Prof. Dr. Ayhan AK
Editör

FROM THE EDITOR

Dear Readers,

We are publishing the 9th issue of the *Journal of Humanities*. You will find helpful works of valuable researchers in this issue. We aim to give science, culture, art, and humanity the necessary and deserved value.

On behalf of the Journal, we express our gratitude to the peer reviewers who contributed by examining the articles in this issue from an academic perspective and our editorial board.

Prof. Dr. Ayhan AK
Editor

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi/Research Article

Amasya Şehrinden Göç Örnekleri: İhsaniye Mahallesi'ne Yerleştirilen Kırım Tatarları Akyazı Köyü Batum Muhacirleri ve Tuzsuz Köyü'nde İskân Edilen Şirvanlılar ile Selanik Mübadilleri 1-22
Migration Examples From Amasya City: Crimean Tatars Settled in İhsaniye Neighborhood Akyazi Village Batum Immigrants and Shirvan People Settled in Tuzsuz Village and the Salonik Exchanges Peoples
Zehra HİZMETLİ

Taşra Şehirlerindeki Sanatsal Etkinliklerin Yerel Basına Yansımaları: Samsun Çaltı Gazetesi Örneği (1963-1966) 23-38
Reflections of Artistic Activities in Provincial Cities on the Local Press: The Case of Samsun Caltı Newspaper (1963-1966)
Ayhan AK

Tracing the Footprint of World Englishes on Machine Translation Tools .. 39-58
Dünya İngilizcilerinin Makine Çevirisi Araçlarına Yansımalarının İncelenmesi
İrem Rabia DURMUŞ, İsmail YAMAN

Orosdi-Back Mağazaları 59-66
Orosdi-Back Stores
Necati ÇAVDAR

Amasya Şehrinden Göç Örnekleri: İhsaniye Mahallesi'ne Yerleştirilen Kırım Tatarları Akyazı Köyü Batum Muhacirleri ve Tuzsuz Köyü'nde İskân Edilen Şirvanlılar ile Selanik Mübadilleri

Migration Examples From Amasya City: Crimean Tatars Settled in İhsaniye Neighborhood Akyazi Village Batum Immigrants and Shirvan People Settled in Tuzsuz Village and the Salonik Exchanges Peoples

Zehra HİZMETLİ¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun
· zehrahizmetli2017@gmail.com · ORCID > 0000-0002-4704-1163

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 24 Nisan/April 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 27 Haziran/June 2024

Yıl/Year: 2024 | **Cilt – Volume:** 5 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 1-22

Atıf/Cite as: Hizmetli, Z. "Amasya Şehrinden Göç Örnekleri: İhsaniye Mahallesi'ne Yerleştirilen Kırım Tatarları Akyazı Köyü Batum Muhacirleri ve Tuzsuz Köyü'nde İskân Edilen Şirvanlılar ile Selanik Mübadilleri"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), Haziran 2024: 1-22.

AMASYA ŞEHRİNDEN GÖÇ ÖRNEKLERİ: İHSANİYE MAHALLESİ'NE YERLEŞTİRİLEN KIRIM TATARLARI AKYAZI KÖYÜ BATUM MUHACİRLERİ VE TUZSUZ KÖYÜ'NDE İSKÂN EDİLEN ŞİRVANLILAR İLE SELANİK MÜBADİLLERİ

ÖZ

Osmanlı Devleti savaşlarda mağlubiyetlerin yaşandığı son dönemlerinde kaybedilen topraklardan ayrılan Müslümanların kitlesel göçüyle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti, kendisine sığınan göçmenleri, dönemin şartları ve eldeki imkânlar doğrultusunda Anadolu'nun çeşitli bölgelerine iskân etmiştir. Göçmenlerin Anadolu'da iskân edildiği şehirlerden biri de Amasya olmuştur. Amasya'nın hem Karadeniz limanlarına yakın olması hem de boş arazilerinin çokluğu, göç edenlerin iskânı için tercih edilecek bir merkez olmasını sağlamıştır. Amasya'nın pek çok köyüne göçmenler yerleştirilmiş, bazen de göçmen iskân edilen yerler ayrı mahalle ve köy haline getirilmiştir. Makalede Amasya şehrine iskânı gerçekleşen göçmenlerin yerleştirildiği üç yerleşim yeri ele alınmıştır. Çalışmada İhsaniye Mahallesi'nde iskân edilen Tatarlar; Akyazı köyünde iskân edilen Batum muhacirleri; Tuzsuz köyünde iskân edilen Şirvan muhacirleri ve Selanik mübadilleri ele alınmıştır. Göçmenlerin göç süreçleri araştırılarak Amasya şehrindeki iskânları ortaya konulmaya çalışılmış ve göç konusunda yapılacak ilmi araştırmalara katkı sunulması amaçlanmıştır. Makalede arşiv kaynaklarından ve referans eserlerden yararlanılmış ayrıca mevcut yerleşimlere ziyaretler de yapılarak, mahalle ve köylerle ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Araştırılan yerleşimlerin göç süreçleri, iskânları ve karşılaştıkları problemlerle ilgili sonuçlara ulaşılmıştır. Makalede konunun sınırlandırılması açısından üç yerleşim yeri ele alınmışsa da Amasya'da halk arasında bilinen fakat akademik çalışmalara konu edilmemiş diğer yerleşimlerin de araştırılması, bu konuda yapılacak çalışmalara katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Göç, İskân, Muhacir, Mübadil.

MIGRATION EXAMPLES FROM AMASYA CITY: CRIMEAN TATARS SETTLED IN İHSANİYE NEIGHBORHOOD AKYAZI VILLAGE BATUM IMMIGRANTS AND SHIRVAN PEOPLE SETTLED IN TUZSUZ VILLAGE AND THE SALONİK EXCHANGES PEOPLES

ABSTRACT

In the ottoman's last periods when the Empire was defeated in wars, the Ottoman Empire was faced with mass migrations of Muslims who were separated from the lost lands. The Ottoman Empire settled the immigrants who took shelter in various regions of Anatolia in line with the conditions of the period and the available opportunities. Amasya was one of the cities where immigrants were settled in Anatolia. Amasya's geographical proximity to the Black Sea ports and its abundance of empty lands have made it a preferred center for the settlement of immigrants. Immigrants were settled in many villages of Amasya, and sometimes the places where immigrants settled were turned into separate neighborhoods and villages. In the article, three settlements where immigrants settled in the city of Amasya were discussed. Accordingly, Tatars in İhsaniye District; Batumi immigrants in Akyazı village; Shirvan immigrants and Thessaloniki immigrants were settled in Tuzsuz village. By investigating the migration processes of immigrants, their settlement in the city of Amasya was tried to be revealed and it was tried to contribute to scientific research on migration. In the article, archival sources and reference works were also used, as well as visits to existing settlements and evaluations of neighborhoods and villages. Results have been reached regarding the migration processes, settlements and problems encountered in the researched settlements. Although three settlements are discussed in the article in order to limit the subject, researching other settlements in Amasya, which are known by the public but have not been the subject of academic studies, will contribute to the studies on this subject.

Keywords: Amasya, Migration, Settlement, Immigrant, Exchange People.

GİRİŞ

Göç kişilerin yerleşmek amacıyla bir iskân yerinden diğerine giderek meydana getirdikleri bir yer değiştirme hareketidir. Göçler, genellikle iç göç ve dış göç diye ikiye ayrılır. İç göç, bir ülkenin kendi sınırları içerisinde yapılan göçlerdir. *Dış göç* ise ya uzun süre kalmak ve çalışmak ya da yerleşmek amacıyla bir ülke sınırlarını her iki yönde aşarak gerçekleşen nüfus hareketidir. Bir ülkeden başka bir ülkeye yönelik göç hareketine, nüfus kaybına uğrayan devlet açısından *dışa göç*, göçmenlerin yerleştiği ülke açısından *içe göç* olarak tanımlanır. Göç hareketini, katılanların

sayısını dikkate alınarak *münferit göçler* veya *kitlesel göçler* olarak tasnife tabi tutmak mümkündür. Savaş, ihtilal, isyan ve doğal afetler dolayısıyla kişilerin kitleler halinde yer değiştirmesine ise kitle göçü adı verilir. Eğer kişi veya grup kendi rızasıyla daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak amacıyla yer değiştirmeye karar vermişse bu tür göçlere serbest göçler; kişinin yerleşim yerinde yaşayabilmesi için gerekli asgari şartların ortadan kalkması halinde yapılan göçlere mecburi göçler denir.^[1]

Osmanlı Devleti, XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren siyasi çalkantıların, savaşların ve sınır değişikliklerinin bir sonucu olarak, Kırım, Kafkasya, Öz havalisi ve diğer bölgelerden kitlesel göç hareketi ile karşı karşıya kalmıştır. Göç hareketi Balkanlarda başlayan isyanlar sonrası ve Osmanlı'nın Rusya ile süregelen savaşlarıyla beraber artarak devam etmiştir. Rusların Müslümanlar üzerinde uyguladığı; Ruslaştırma, topraklarını ellerinden alarak yoksullaştırma, sürgün etme, katletme, yetkilerini ellerinden alarak etkisiz hale getirme gibi çok yönlü politikalar, Kırım, Kafkasya ve Türkistan sahasından, Osmanlı'ya yönelik kitlesel göçleri tetiklemiştir.^[2] Göç kararı alanlar buldukları gemilerle Ünye, Sinop gibi Anadolu sahillerine çıkmaya başlamıştır. Osmanlı idaresi, kadılara verdiği talimatlarla, Kırım'lı mültecilerin İstanbul'a uğratılmaksızın iskân edilmek üzere, taşradaki çiftliklere sevk edilmelerini istemiştir. Bununla beraber Kırım hanedanına mensup mirza ve sultanlardan İstanbul'a gelenler, Boğaziçi'nde münasip yalı ve konaklara yerleştirilerek kendilerine tayinat verilmesi kararlaştırılmıştır.^[3]

Müslümanları bir an önce yurtlarından atmak isteyen, onları kıyılara sürerek, buralarda perişanlığa ve ölüme terk eden Rusya, göçmenlerin taşınması için bir yandan Rus savaş ve ticaret gemilerini devreye sokmuş, diğer yandan normalde yasak olmasına rağmen göçmen taşımak isteyen kayık ve sandallara izin vermiştir. Özellikle eski ve dayanıksız kayıklarla yapılan yolculuklarda, kapasitenin çok üzerinde göçmen bindirilen kayıkların en ufak bir fırtınada batması sonucu, pek çok göçmen hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte göçmenlerin günlerce denizde aç susuz kalmaları ve hastalanmaları sonucunda ağır kayıplar yaşanmıştır. Karadeniz yoluyla gelen göçmenler, İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Batum, Rize, Köstence ve Varna limanlarından karaya çıkmıştır. Bu liman kentlerinin yakınlarında uzun bir süre bekleyen göçmenler, buralardan asıl iskân bölgelerine sevk edilmiştir. Bununla birlikte Kars ve Batum sınırından, kara yoluyla gelenler de olmuş, yolculuk sırasında açlık, soğuk, hastalık gibi nedenlerle büyük kayıplar yaşanmıştır.^[4]

[1] Nedim İpek, *Memalik-i Şahanede Muhaceret*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 1-2.

[2] Emine Altunay Şam, *Kırım Savaşı'ndan Sonra Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Amasya'da İskân Edilenler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s. 12.

[3] İpek, *Memalik-i Şahanede Muhaceret*, Türk Tarih Kurumu Yay, s. 33.

[4] Cemile Şahin, "Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5/8, 2016, s. 2790, 2791.

Kafkas Bölgesi'nden gelen göçmeleri Osmanlı'nın kabul etmesinde insani duygular ve vicdani sorumluluk önem taşımakla birlikte, hükümetin o dönemde yeni nüfusa ihtiyaç duyması, gelen göçmenlerden ekonomik, demografik ve askeri yararlar sağlanacak olması etkili olmuştur. Osmanlı Devleti göçmenlerin kitleler halinde gelmesi karşısında büyük problemlerle karşılaşmışsa da boş arazilerin tarıma açılmasını sağlayarak göçmenlere verilen zirai destekle onların üretici konuma gelmelerini amaçlanmıştır. Uzun bir zaman alacak olsa da Üretici olan göçmenlerin devlete vergi veren bireyler haline gelmesi hazinneyi güçlendireceğinden, ülke ekonomisinin gelişmesine de olanak sağlayacağı düşünülmüştür.^[5]

Amasya sancağı, hem muhacirlerin daimi iskân yeri hem de iskân merkezlerine gidene kadar geçici olarak iskân edildikleri bir merkez olmuştur. Muhacirler çoğunlukla kış mevsiminin gelmiş olması ve iklimin uygun olmamasından kaynaklanan nedenlerle, asıl iskân merkezlerine gidene kadar Amasya'da misafir edilmişlerdir. Muhacirlerin misafir edilmesinde halkın destekleri söz konusu olmuş, bu konuda özellikle halkın teşvik edilmek üzere takdir edilmesine önem gösterilmiştir. Maddi ve nakdi yardımda bulunan halkın isimleri listeler halinde dönemin gazeteleri Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'te yayımlanmıştır[6]. Amasya'da misafir edilen muhacirlerin yol masrafları ve araba ücretleri hazineden karşılanmakla birlikte, muhacirlerin iskân yerlerine kadar olan masraflarının Amasya ahali tarafından karşılandığı da olmuştur[7]. Göçmenlere, İskân-ı Muhacirin Talimatnamesine göre, iskân yerlerine gönderilip ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri duruma gelene kadar, yevmiye ve tayinat verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakir göçmenlere yardımlar 1880 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra da ihtiyacı olan göçmenlere yardımlar devam etmiştir.^[8]

Muhacirlerin daimi iskânı konusunda hükümetin yetkililere gönderdiği talimatnameye göre hareket edilmiştir. İskân yerlerinin belirlenmesinde iklim şartlarının göçmenlere uygun olması, bataklık olmaması, akarsu civarında bulunması, şiddetli rüzgârlara maruz, rutubetli ve çukur bölgeler olmaması, ana yollara, istasyon, iskele ve ormanlara yakın olması ve orman sahaları ile kurak bölgelere göçmen yerleştirilmemesi gibi özelliklere dikkat edilmiştir. Böylece Anadolu demir yolları güzergâhında bulunan halî araziler, mevcut kara yolları güzergâhı üzerinde bulunan miri araziler, orman sahalarının yakınında boş ve atıl durumda olan yamaçlar, dağ eteklerindeki elverişli araziler, su kaynakları ve akarsulara yakın yerler, göçmenlerin yerleşimi için uygun bulunmuştur.^[9]

[5] Şam, Kırım Savaşı'ndan Sonra Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Amasya'da İskân Edilenler, s. 23-25.

[6] BOA, A. MKT. MHM, Nr: 232/72, (26 Ağustos 1861).

[7] BOA, A. MKT. UM, Nr: 457/79, (26 Şubat 1861); BOA, A. MKT. UM, Nr: 460/13, (7 Mart 1861).

[8] Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi, Trabzon 1996, s. 172.

[9] Bayram Kodaman, Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)", *Erdem*, C: 12/35, 2000, s. 393, 394.. ss. 377-417

Sevk edilenlerin iskânlarına itina gösterilmiş, muhacirlere haneler inşa edilerek her türlü ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Mevsim uygun olmadığında hanelerin inşası için kış mevsiminin geçmesi beklenmiştir. Muhacirler, haneler inşa edilene kadar Amasya'nın köylerinde misafir edilmiş, hanelere samanlık ve mandıra yapılmış, inşa edilen hanelerle kurulan köylere cami ve okul inşa edilerek, imam ve muhtarlar görevlendirilmiştir.^[10] Muhacirlere yapılan yardımlar ve hane inşası, sadece devlet tarafından değil halk tarafından da önemli ölçüde karşılanmıştır. Muhacirlerin barınması için öncelikle mesken ihtiyaçlarının karşılanması gerekmiştir. Mevcut siyasi ortam, muhacirlerin sayısı, hazinenin durumu gibi hususların etkisiyle mesken inşası konusunda farklı uygulamalar söz konusu olmuştur. Göçmenlerin bir kısmının meskenleri devlet hazinesi tarafından karşılanmıştır. Vergi borcu karşılığında devlete bırakılan arazilerin göçmenlere tahsis edildiği de olmuştur. Bazen de Osmanlı ahalisi tarafından yapılan hane masrafları hazineye bağış yoluyla terk edilmiştir.^[11] Münasip görülen arazilere haneler inşa ederek Amasya dâhilinde iskân olunmadık muhacir kalmaması için çalışılmıştır.^[12] Yeni köylerin kurulması için planlı bir çalışma yürütülmüştür. Dâhiliye Nezareti, köylerin tesis edileceği kasaba ve şehirlere talimatlar göndererek, bizzat mühendislerin ilgili mahallere giderek iskâna uygun arazilerin keşfini yapması, köylerin şehir ve kasabalara olan mesafelerinin belirlenmesini ve ilgili mahallerin krokilerinin oluşturulmasını istemiştir.^[13]

Gelen muhacirlere zengin ya da fakir olmalarına bakılmaksızın iskân memuru ve mahalli yöneticiler tarafından araziler verilmiştir.^[14] Verilen arazinin yeterli gelmediği durumlarda göçmenler arazi satın almak istemiş bunun için ise göçmenlere Ziraat Bankası aracılığıyla kredi de verilmiştir. Örneğin Amasya'ya 1889'da gelen 4 hane Çerkes muhaciri, kendilerine verilen arazinin yeterli olmadığından bir çiftlik satın almak istemiş, bu nedenle Ziraat Bankası'ndan borç talep etmiştir. Muhacirler Ziraat Bankası'nın ziraat işleriyle uğraşanların ihtiyaçlarına hizmet itmek için kurulduklarını bildiklerinden bu konuda taleplerini dile getirmişlerdir.^[15] Amasya'da da iskân gerçekleşen muhacirlere verilen arazide ziraat yapabilmeleri için kendilerine zirai malzeme, tohumluk, çift hayvanı gibi yardımlarda bulunulmuş, böylece muhacirlerin geçimlerini temin etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.^[16] Böylece gelen göçmenlerin bir an önce üretici konuma gelerek, göçmenlerden kaynaklanan harcamalarla eksilen hazinenin dolmasını amaçlamıştır. Osmanlı devleti

[10] BOA, *A.MKT.MHM*, Nr: 211/38, (21 Şaban 1277); BOA, *İ. DH*, Nr: 1318/ 58, (08 Recep 1312).

[11] Ömer Karataş, "19. Yüzyıldâ Anadolu'da Çerkes Göçmenlerin iskânları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, S.36, 2013, s. 102-103.

[12] BOA, *MVL*, Nr: 410/104, (14 Ramazan 1279).

[13] Kerim Tiryaki, *Osmanlı Devletinde Muhacirîn-i İslamiyenin İskânı; Problemler ve Çözüm Çabaları (1850-1900)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2020, s. 146.

[14] Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 169.

[15] BOA, *DH. MKT*, Nr: 1739/49, (4 Temmuz 1890).

[16] BOA, *C. Dh*, Nr: 25/1226, (17 Eylül 1845). ; BOA, *A. MKT. NZD*, Nr: 345/80, (10 Mart 1861).

muhacirleri istihdam konusunda da desteklemiştir. Hükümet, bu konuda talepte bulunanları geri çevirmemiştir. Amasya sancağı dâhiline iskân olunan muhacirlerden kâtip ve zaptiyeler alınmış, geçimini temin edemeyen muhacirler için maaş tahsis edilmiştir^[17].

Amasya'da uzun süre iskân edilmeyi bekleyen muhacirler, gerek geçici iskân süreçleri boyunca gerekse daimi iskânlarında, halkın yardımı ve misafirperverliklerinin de katkısıyla ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Muhacirlere halkın yardımının yanında Osmanlı hükümeti tarafından özel memurlar görevlendirilmiş, yerli ahalinin elinde bulunan arazinin tahkik edilmesi amacıyla komisyon teşkil edilmiştir.^[18] Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra muhacirler, belirlenen köy ve kasabalara iskân edilmiştir. İskân gerçekleşikten sonra muhacirlerin, bazı köylerin ve mahallerin isimlerini değiştirdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Geldiklan nahiyesinde bulunan Güllüce ve Akyazı adlı mahallere muhacirlerin yerleştirilmesinin ardından, Güllüce adlı mahalle Selimiye köyü, Akyazı adlı mahalle ise Akyazı köyü olarak adlandırılmıştır. Yine on, onbeş, yirmi sene evvel Dağıstan'dan gelerek Şamlar mahallesine misafir olarak iskân edilen muhacirlerin, Boğazbağları adlı mevkiye ücretini kendileri ödeyerek satın aldıkları arazi üzerinde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. Boğazbağları mevkiinde 44 hane Leylekli adlı mahalde ise 8 hane oldukları ve toplam 52 hanede 165 nüfusun ziraatla uğraştıklarını belirtmişlerdir. Muhacirler Şamlar mahallesinde hane ve emlaklarının bulunmadığını, kendilerinin yerleştiği yere iki saat mesafesinin olduğunu bu nedenle vergi ve tekalifat işlerinde zorluklar yaşadıklarını belirterek, Şamlar mahallesiyle ilişkilerinin kesilmesini istemişlerdir. Ayrıca yerleştikleri yerin Boğaz Mahallesi adıyla isimlendirilmesini ve imam ve muhtar görevlendirilmesini talep etmişlerdir.^[19] Geldiklan nahiyesinde bulunan Tuzsuz adlı çiftliğin boş arazisinde de muhacirler için köy oluşturulmuştur. Çiftlik dâhilinde bulunan Kazgan Kaya adlı boş araziye daimi iskân edilen muhacirlere toplam 3.047 dönüm arazi tahsis edilmiş, bu arazinin her bir haneye dürüstçe bölüştürülmesi sağlanarak yeni baştan bir köy tesis edilmiştir. Bu köye ise Hamidiye adı verilmiştir. Göklüsu adlı mahalde de Dağıstan muhacirlerinin iskânı için haneler inşa edilmiş ve bu mahalle ise İhsaniye olarak adlandırılmıştır.^[20]

1. İHSANIYE MAHALLESİ

Tarih boyunca Türk göçleri ve Türk kültürüyle beslenmiş bir coğrafya olan Kırım'da; İskitler, Hunlar, Avarlar, Köktürkler, Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Uzlar, Kıpçak-Kumanlar ve Altın Orda Devleti hâkim olmuştur. Bugün bildiğimiz Kırım Tatarları ise kendisini Altın Orda Devleti'nin meşru mirasçısı olarak gören

[17] BOA, MVL, Nr: 687/78, (15 Ekim 1864); BOA, DH. MKT, Nr: 1421/88, (20 Mayıs 1887).

[18] BOA, A. MKT. MHM, Nr: 290/51, (20 Ocak 1864).

[19] BOA, ŞD, Nr: 1790/1, (6 Temmuz 1889).

[20] BOA, İ. DH, Nr: 1434/09, (15 Mayıs 1905).

Kırım Hanlığı bünyesinde yer almıştır. Bu hanlığın bünyesinde, bölgeye muhtelif zamanlarda yerleşmiş olan Türk halkları ve zamanla Anadolu ile Rumeli'den gelen, çoğunlukla Türk kökenli Müslüman unsurlar bulunmaktadır. Bununla birlikte Kırım Hanlığı tebaası altındaki Rumlar, Çerkezler, Ermeniler, Gotlar ve İtalyan kolonistler gibi unsurlar da yer almıştır. Bütün bu unsurlar kaynaşarak ortak Türk dilinde, ortak Kırım coğrafi kimliğinde birleşmiştir. Dolayısıyla Kırım Tatarları, belirli bir coğrafyada bir devlet kimliği altında toplanan, etnik, kültürel ve dil olarak temel unsurun başta Kıpçak dili Türk halkları olmak üzere Türklerin oluşturduğu çeşitli milletlerden müteşekkil bir Türk halkıdır.^[21]

Rusya'nın yayılcı siyaseti sonucu Kırım'ın Rus tehdidi altına girmesi Kırım Tatarlarının göçüyle sonuçlanmıştır. Kırım Tatarları özellikle 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanması ve Kırım'ın işgalinden sonra yoğun bir Rus baskısı ile karşılaşmıştır. Rusya, 1783'te Kırım'ı ilhakıyla birlikte, bölgeyi Kırım Tatarlarından temizleyerek yerlerine Hristiyan kolonistler iskân etmeye başlamıştır. Kırım Tatar göçü, 1783'ten itibaren yaklaşık 150 yıl boyunca devam etmiştir. Göçler belirli dönemlerde büyük göç dalgaları halinde bazen de münferit ve küçük gruplar olarak gerçekleşmiştir.^[22]

Tatarların yerleştirileceği İhsaniye Mahallesi, Şamlar mahallesi olarak bilinen mahallenin "Göklüsü" adlı mevkiinin mahalle haline getirilmesiyle kurulmuştur. Şamlar Mahallesi ise Amasya'ya iskân edilen Şamlılardan dolayı bu ismi almıştır. 1520 ve 1576 tarihli tahrir defterlerinde mahallenin adı "Şamlular" olarak geçmekle birlikte Şamlıların mahalleye iskânının 1389 yılına kadar dayandığı bilinmektedir.^[23] 1905 yılında Şamlar Mahallesinin Göklüsü adlı mahalline 77 haneden oluşan Dağıstan muhaciri iskân edilmiş, burası ayrı bir mahalle haline getirilerek İhsaniye Mahallesi adıyla isimlendirilmiştir.^[24] Uygun olmayan iklim ve sağlık koşullarına bağlı olarak başta sıtma olmak üzere diğer salgın hastalıklar göçmenleri perişan etmiş, âdeta katliam boyutunda ölümlere neden olmuştur. Kırım'dan göç eden esnaf, zanaatkar ve tüccar gibi meslek sahipleri, yerleşmek için şehirleri tercih etmişlerdir. İskân edilen Kırım Tatarları iskânlarının en başında salgın hastalıklar gibi nedenlerle şehir ya da kasabalara göç etmişlerdir.^[25] Amasya'ya göç eden Kırım Tatar Türk topluluğu, Dağıstan muhacirlerinden sonra İhsaniye Mahallesi'ne yerleştirilmiştir. Kırım Tatarları, mahalleye iskân edilmeden önce, Gözlek ve Kaya-başı arasında kalan bölgeye yerleştirilmek istenmiştir. Fakat topluluk, bölgenin ba-

[21] Denizcan Dede, "Kırım Tatarlarının ve Nogaylar Örneğinde Deşt-i Kıpçak'ın Kayıp Batı Ucundan Anadolu'ya Etnik Devamlılık ve Geçişkenlik", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2020, s. 410.

[22] Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 10.

[23] Hüseyin Güneş, *Lale Devri'nde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2017, s. 55; Abdüfzâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, *Amasya Tarihi 1-4. Cilt*, Ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2022 s. 123.

[24] BOA, *İ. DH*, Nr: 1434/ 09, (15 Mayıs 1905).

[25] Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, s. 19, 31.

taklık olması, sıtma hastalığı ve gelenlerin tarımla uğraşmıyor olmalarından dolayı ilk yerleşim yerlerinden ayrılarak, Şamlar ve İhsaniye Mahallesi arasında kalan eski mezarlık alanına iskân edilmiştir. Mahallenin adı ilk gelen topluluğun Romanya Köstence şehrinin Mecidiye kasabasından göç etmiş olması dolayısıyla Mecidiye Mahallesi olarak belirlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mecidiye Mahallesi olarak isimlendirilen mahalle, daha sonra İhsaniye Mahallesine dâhil edilmiştir. Kendilerine ilk iskân yerlerinde devlet tarafından arazi verilmişse de ikinci iskân yerlerini, devletten borçlanarak almışlardır.^[26] Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, bu mahallenin halk tarafından Tatar Mahallesi olarak bilindiğini ve 1878 yılından beri mahalleye Tatarların iskân edildiğini belirtmektedir.^[27] İhsaniye mahallesinde iskân edilen Tatarlara ait kimlik ve vergi belgesi örneklerinde mahalle adlarında Mecidiye yazmaktadır. Buraya ilk yerleştirilen Tatar topluluğu, Dobruca bölgesinde, Köstence şehrinin Mecidiye kasabasından gelmiştir. Bu nedenle yerleştirildikleri yer, Mecidiye olarak isimlendirilmiştir. Cumhuriyet döneminde bir süre daha Mecidiye ismi kullanılırken, daha sonra Kırım Tatarlarının yerleştirildiği bu bölge İhsaniye Mahallesi'ne dâhil edilmiştir.^[28]

Tatar topluluğunun İhsaniye Mahallesi'ne yerleştirilmeden önceki ilk yerleşim yerleri mesleklerine de uygun olmamıştır. Saraciye işiyle uğraşan Tatarlar, İhsaniye Mahallesi'ne yerleştirilince mesleklerini icra edebilmiştir. At takımları, araba kışumları ve eyer yapan Tatarlar, at yetiştiriciliği ve demircilik işiyle de uğraşmıştır.^[29] İlk yerlerinde hiçbir ücret ödemediği yerleşebilmelerine rağmen, şehirde gösterilen yerin ücretini taksitler halinde ödemek durumunda kalmışlardır. Tatarlar, yerleştirildikleri yeri kendi imkânlarıyla satın almışlarsa da mahalleye yerleşme düzeni ve evlerin sıralanışı devlet tarafından belirlenmiştir. Tatarların mahalleye göçü 1950 yılına kadar ara ara devam etmiş, en son mahalleye Güney Dobruca Silistre'den gelen bir aile yerleştirilmiştir.^[30]

İhsaniye Mahallesine yerleştirilen Tatarlar, yerel kültüre uyum sağlamaları sonucunda kimliklerini yeniden inşa etmişlerdir. Ana dili olan Tatarca'nın yerini Türkçe almışsa da topluluk Tatarca'yı unutmuş değildir. Özellikle yaşlılar hala

[26] Muzaffer Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Kayseri 2019, s. 8-12. İhsaniye Mahallesinde yer gösterilen Tatarların, bu yerleri satın almaları için Ziraat Bankası Memleket Sandıkları tarafından düzenlenen senetlerden biri Ek 1'de verilmiştir. -Zehra Hizmetli Arşivi, 29. 03. 2022-

[27] Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, *Amasya Tarihi 1-4. Cilt*, s. 112.

[28] Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, s. 8. İhsaniye mahallesine yerleştirilen Tatarlara ait Ek 2'deki kimlik belgesinde ve Ek 3'teki vergi belgesinde Tatarların ilk yerleştirildikleri yerin Mecidiye olarak adlandırıldığı görülmektedir. -Zehra Hizmetli Arşivi, 29. 03. 2022-

[29] At yetiştiriciliği yaparken atların bakımı ile ilgili at sıhhat belgelerinden biri Ek 4. -Zehra Hizmetli Arşivi, 29. 03. 2022-

[30] Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, s. 12, 13.

ana dillerini konuşmakta, gençler ise çoğunlukla anlamaktadırlar. Kırım Tatarları Amasya halkı ile zaman içerisinde komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin neden olduğu etkileşim sonucunda yeni ve özgün bir kültürel yapı oluşmuştur.^[31]

2. AKYAZI KÖYÜ

Amasya il merkezine 40 km uzaklıkta bulunan Akyazı köyü, 93 Harbi'nden sonra Batum'da Rus askeri ve sivil idaresinin kurulmasının ardından, bölgeden göç eden Müslüman Gürcülerin iskân edildiği bir köydür. Amasya'da Akyazı, Çivi, Beldağı, Yuva köyleri ile Eliktekte köyünün bir kısmı Gürcü köyleri olarak bilinmektedir. Geldiklan nahiyesi sınırlarında bulunan Akyazı adlı mevkiye muhacirler yerleştirildikten sonra Akyazı'ya köy statüsü verilmiştir. Bu olay 1889 yılına rastlamaktadır.^[32] Akyazı köyünde iskân edilen muhacirler Batum'un Hulo ilçesindeki Bağlet ve Bozavri köylerinden gelmiştir. Osmanlı ordusunun bölgeden çekilmesinin ardından Rusların zulüm ve baskıları başlamış, Müslümanlar dağlara sürülmüş, arazilerine el koyulmuştur. Birçok Müslümanın öldürülmesi bölge halkının göçüyle sonuçlanmıştır.^[33]

Rus hükümeti göçü engellemek için hiçbir çaba göstermemiş aksine desteklemiştir. 1878 Eylül ayında dönemin Batum valisinin verdiği emirde, Batum bölgesinden gitmek isteyenlere her türlü yardımın yapılması, gerekli durumlarda güvenliğin sağlanması ve göçün herhangi bir olumsuzluk yaşanmadan gerçekleşmesi istenmiştir.^[34] Bulabildikleri ilk vasıtalarla İstanbul ve Anadolu'nun bazı limanlarına gelebilen muhacirler, sonrasında daimi iskân merkezlerine taşınmıştır. Hükümet göçmenlerin sevkini düzenli olması için çeşitli memurlar görevlendirmiştir.^[35] Gelen göçmenler, şehirlerde geçimin zor olması nedeniyle şehir merkezlerinden çok köylere ve çiftliklere yerleştirilmiştir. Göçmenlerin, tarım yapabilecekleri yerlere iskân edilmeleri sağlanarak, geçimlerini temin etmeleri ve üretime katkıda bulunmaları amaçlanmıştır.^[36]

Batum'dan ayrılan muhacirler yanlarına alabildikleri eşyalarla yola düşerek önce Hopa'ya oradan da gemiyle Sinop'a ulaşmıştır. Sinop'tan İstanbul'a gelip buradan da Bursa, Yalova, Mersin ve oradan da Anadolu'nun içlerine doğru yol alarak, Zile'ye kadar gelmişlerdir. Zile'de Kocamanoğlu Han'ına yerleşen muhacirler üç

[31] Kırım, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Ürettiği*, s. 48.

[32] BOA, *İ. DH*, Nr: 1150/89660, (13 Ağustos 1889).

[33] Metin Tekin, *Asırlık Yazımız*, Biyografi.net. Yayınları, İstanbul 2004, s. 12.

[34] Bejan Horova, *Zazaca Tsurtsümia*, "Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1877-1882", *Kebikeç*, 42, 2016, s. 86.

[35] Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 45.

[36] Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Trabzon 1996, s. 94.

sene burada kaldıktan sonra iskân edecekleri yeri araştırarak, beğendikleri Akyazı köyüne yerleşmiştir.^[37] Haneler yapılarına kadar çadırlar kurmuşlar, elbirliğiyle haneler ve her hanenin yanına da ambarlar inşa etmişlerdir. Muhacirler inşaatların temel taşlarında çoğunlukla çevredeki tarihi kalıntılardan yararlanmışlar hatta ambarların yapımında eski bir kilisenin sütun taşlarını kullanmışlardır.^[38]

Tüm erzakları ambarlarda depolayan muhacirler, hayvanların yemlerini de burada saklamıştır. Muhacirler Bağlet'te hayvancılık yaptıklarından, ilk geldiklerinde yine hayvancılıkla geçinmişler, arazilerinin verimli olması nedeniyle de tarıma yönelmişlerdir. Muhacirlerin yerleştirilmesinin ardından köyün içinde 7 tane küçük değirmen^[39] kurularak 35 hane arasında taksim edilmiştir. Mevcut değirmenleri dönüşümlü olarak kullanan muhacirlerin köy civarında ticari amaçla kullandıkları değirmenler de bulunmaktadır. Değirmenlerde muhacirlerin ekmek yapımında kullandıkları ve severek tükettikleri başta mısır olmak üzere un, yarma, bulgur, iri tuz, arpa gibi ürünler öğütülmüştür.^[40]

Dini değerlerine oldukça önem veren muhacirler, köy meydanına Batum'daki camilerinin bir benzerini inşa etmişlerdir. Cami sonradan restore edilirken köyün büyükleri özellikle ilgilenmişler, caminin iç tavanının tahta işlemleri ve renklerinin değişmesine izin vermeyerek eski şeklini ve desenini korumuşlardır.^[41]

3. TUZSUZ KÖYÜ

Kafkaslarda Rusya ve İran arasında başlayan hâkimiyet mücadelesini kazanan Rusya, bölgede etkili olmuş, 1806 yılına gelindiğinde Revan, Nahçıvan, Gence, Karabağ, Şeki, Şirvan, Bakü, Kuba Hanlıklarını ele geçirmiştir. İran ve Rusya arasında imzalanan 12 Ekim 1813 Gülistan Antlaşması'na göre; Talış, Şirvan, Kuba, Bakü, Derbent, Gence, Karabağ ve Şeki Hanlıkları Rusya'nın hâkimiyetine bırakılmıştır. Bu antlaşmadan sonra İran yönetiminde bulunan Kaçar Hanedanı, İngiltere ve Fransa'yla işbirliği yaparak, Rusya'ya karşı saldırıya hazırlanmıştır. 1826 yılında harekete geçen İran ordusu mağlubiyete uğramış, bunun sonucunda Rus ordusu Revan ve Nahçıvan'ı ele geçirmiştir. Daha sonra Rusya'nın, Marendi, Tebriz, Urmiye ve Erdebil'i ele geçirmesinin ardından, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 10 Şubat 1828 tarihinde Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır.^[42] Türkmençay

[37] Tekin, *Asırlık Yazımız*, s. 12-17.

[38] Tekin, *Asırlık Yazımız*, s. 37. Akyazı köyünde eski ambarlardan biri Ek 5. -Zehra Hizmetli Arşivi, 07.10.2021-

[39] Köye yerleştirilen muhacirlerin kurdukları küçük değirmenlerden biri Ek 6, 7. -Zehra Hizmetli Arşivi, 07.10.2021-

[40] Tekin, *Asırlık Yazımız*, 2004, s. 41. Çivi köyünde bulunan Akyazılıların kullandığı ticari değirmenlerden biri Ek 8. -Zehra Hizmetli Arşivi, 07.10.2021-

[41] Akyazı köyü camisi Ek 9, 10. -Zehra Hizmetli Arşivi, 07.10.2021-

[42] Okan Yeşilot, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, 2008 Erzurum, s. 188, 189.

Antlaşması ile Azerbaycan ikiye bölünmüş, Revan ve Nahcivan Hanlıkları Rusya'ya bırakılmıştır. Bölge halkı en çok 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonraki yıllarda zulüm ve soykırıma uğramıştır. Müslümanlar hem Rusların hem de kontrollerindeki Ermenilerin ve onların çetelerinin baskı ve saldırılarına maruz kalmışlardır. Ruslar bölgeye hâkim olunca Ruslaştırma ve asimilasyon siyaseti uygulamışlar, din önderlerini sürgün etmiş, camileri kiliseye çevirmek suretiyle İslam karşıtı bir politika izlemişlerdir. Müslüman ahalinin topraklarına el koymuş, ağır vergilerle onların yoksullaşmasına neden olmuştur. Neticede Kafkas ve Azerbaycan coğrafyasına, hâkim olan Rusya'nın zulmü karşısında, söz konusu bölgelerden Osmanlı coğrafyasına 1828'den 1920'lere kadar göçler gerçekleşmiştir.^[43]

Azerbaycan'dan gelen göçmenler önce kara yoluyla Tiflis'e, oradan da Batum'a gelmişler, Batum'dan gemiyle Trabzon ve Samsun limanlarına ulaşarak buradan Amasya ve çevre illere iskân edilmişlerdir. Azerbaycan'dan Amasya'ya ilk göçler, Şirvan'ın Kürdemir, Şamahı, Kuba, Şeki gibi yörelerinden başlamış daha sonra Dağıstan, Karabağ, Gence, Ahıstafa, Kazak, Boralı, Ahıska, Karayazı, Ahilkeler, Ağbaba, Gökçe gibi yerlerden devam etmiştir. Bu yerlerin büyük çoğunluğu Türkiye sınırına bitişik veya çok yakındır. Amasya ve çevresine göç eden göçmenlerin birçoğu başta Amasya merkez olmak üzere, Suluova, Merzifon, Göynücek, Taşova, Gümüşhacıköy, Havza, Ladik, Vezirköprü, Erbağ, Niksar, Zile, Turhal ve Mecitözü gibi yerlere iskân edilmişlerdir.^[44]

Amasya merkezine 31 km uzaklıkta olan Tuzsuz köyüne ilk yerleştirilenler, Şirvanlı olarak bilinen Türk toplumdur. Şirvan, Azerbaycan'ın kuzeydoğusunda bulunan geniş bir bölgedir. İlk göçler Şirvan'dan başlamış, daha sonra Azerbaycan'ın diğer yörelerinden gelenler de Şirvanlı olarak adlandırılmışlardır.^[45] 1894 yılında Geldiklan nahiyesinin Tuzsuz çiftliği arazisinde 32 hane muhacirin misafir olarak bulunduğu ve Şuayb takımından oldukları belirtilen bu kişilerin Tuzsuz adlı çiftliğin Kazgan Kaya adlı boş arazisinde daimi iskânlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Tuzsuz köyünde bulunan Rumların karşısına yerleştirilen Şirvanlılara toplam 3.047 dönüm arazi verildiği anlaşılmaktadır. Arazi ailelere eşit bir şekilde bölüştürülmüş ve aileler için haneler inşa edilmiştir. Osmanlı Hükümeti ayrıca her bir aileye harman, samanlık ve mandra yapılmasını, yeni baştan oluşturulan köye cami ve mektep inşa edilmesini, imam ve muhtar görevlendirilmesini kararlaştırmıştır.^[46] Bu köye Hamidiye adının verileceği belirtmişse de bugün Tuzsuz köyünde bulunan Şirvanlılar köylerinin adının her zaman Tuzsuz köyü olarak anıldığını

[43] Rıza Karabağ, *Göçün Azerbaycan Türklerinin Dini Hayatı Üzerindeki Etkileri: Bakü ve Amasya Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2021, s. 49-55.

[44] İbrahim Yıldırım, "Azerbaycan'dan Amasya'ya Taşınan Türk Kültürü ve Şirvanlılar", *İ. Amasya Araştırmaları Sempozyumu bildirileri*, Amasya 2007, s. 266.

[45] Yıldırım, "Azerbaycan'dan Amasya'ya Taşınan Türk Kültürü ve Şirvanlılar", s. 263.

[46] BOA, İ. DH, Nr:1318/58, (5 Ocak 1895).

ifade etmişlerdir. Şirvanlılar geldiklerinde köyde bulunan Rumlar daha sonra buradan ayrılınca, Rumların terk ettiği yerlere Selanik mübadilleri iskân edilmiştir.

Tuzsuz köyünün ikinci sakinleri Selanik Mübadilleridir. 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi sonucu, Türkiye'deki Ortodokslarla Yunanistan'daki Müslümanlar değiş tokuş edilmiştir.^[47] Mübadele şartlarına göre Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların, mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verilmeyecekti. Mübadeleye tâbi tutulanlar, taşınır mallarını her hangi bir vergi ödemededen yanlarında götürebileceklerdi.^[48]

Mübadeleyi bekleyen Müslümanlar Yunan Hükümeti'nin zulmüne uğramış, henüz mübadele başlamadığı halde ülkeden çıkmaları için baskı görmüşlerdir. Selanik ve çevresindeki Müslümanlara zulmeden Yunan Hükümeti, Türklerin pasaportlarına el koymuş, arazi ve evlerini ellerinden alarak göçmen Rumlara vermeye başlamıştır.^[49] Yaşadıkları bütün bu olumsuz durumların ardından Türkiye'ye gelen mübadiller Anadolu'da belirlenen mntikalara ve Yunanistan'a giden Rumlardan boşalan köylere yerleştirilmişlerdir. İskân edilecek mübadiller için 8 iskân bölgesi belirlenmiştir. Bu bölgelerden biri Amasya, Tokat ve Sivas bölgesidir. Bölgeye iskân edilecek mübadil sayısı 43.000 olmakla beraber gelenlerin 25.000'i çiftçi/bağcı, 15.000'i zeytinci, 2.500'ü tütüncüdür. Ayrıca mübadillerin; Kayalar, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgili'nin Yunanistan'a kalan köyleri, Yenice, Vardar ve Karacaabat'tan geldikleri anlaşılmaktadır.^[50] Amasya'nın Tuzsuz köyüne iskân edilen mübadiller ise 1925 senesinde Doıran kazasından gelmiştir. Geldiklerinde 28 hane 125 nüfus oldukları bilinmektedir.^[51]

Mübadeleyle gelenlerin dağlık ya da sahil ahalisinden olmalarına bakılarak ona göre uygun arazilere yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Yine hangi meslekleri icra ediyorlarsa ona uygun bölgelerde yerleştirilerek bir an evvel üretici hale gelmeleri lüzumlu görülmüştür. Bununla birlikte mübadillerin çoğunlukla köylerde yerleştirilmelerine itina gösterilmiş, her haneye belirli orada arazi verilmiş, tahsis edilen arazinin büyüklüğüne göre yeterli sayıda zirai âlet ve tohumluk dağıtılmıştır.^[52] Amasya'ya ulaşan mübadillerin kış gelmeden iskânlarının yapılmasına çalışılmış-

[47] Mehmet Köseoğlu, "Bir Mübadil Köyü: Üçanlar ve Ali Saydam'ın Yaşadıkları", *Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları* 2007, Samsun 2008, s. 117.

[48] Ercan Çelebi, *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2019, s. 49.

[49] Seydi Vakkas Toprak, "1. Dünya Savaşı'ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye'ye Göçenlere Karşı Yunanistan'ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansımaları", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, 2015, s. 260.

[50] Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2010, s. 62.

[51] BCA, 272.0.0.11/18.8711/03.07.1924.

[52] Zekâi Güner, "Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin İskân Politikası" *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*, 10-15 Eylül 2007, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 1457. ; Cemile Yağmur, Hikmet Zeki Kapıcı "Lozan Mübadilleri ve Emlak-i Gayrimenkule", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLVIII/1, 2020, s. 127.

tır. Bu amaçla Amasya'da bulunan emvâl-i metrukeler mübadillere tahsis edilmiştir. Başlangıçta kısım kısım iskâna açılan emvâl-i metrukeler, sonradan tamamen iskâna açılmıştır.^[53] Bununla birlikte Milli Mücadele döneminde Rum çetelerinin saldırıları, yangınlar, kasaba ve köylerin tahrip edilmesi sonucu mübadillerin nakledilmeye başlandığı dönemde, ciddi bir konut sıkıntısı yaşanmıştır. Sorunun çözümü için TBMM, konut ihtiyacının bulunduğu bölgelerde iktisadi evlerin yapılmasına karar vermiştir. Bu kapsamda Amasya'da mübadiller için 442 adet ev yapılmıştır. Hükümet tarafından yapılan evlerin yanında bazı mübadiller de kendileri için evler inşa etmiştir. Hükümet mübadillere arazi temin etmiş, yaptıkları evler için de malzeme göndererek yardımda bulunmuştur.^[54] Amasya'ya iskân edilecek mübadiller için Amasya valiliği, hane başına 25 ila 100 dönüme kadar arazi verilebileceğini belirtmiştir. Tuzsuz köyüne yerleştirilen mübadillere arazinin yanı sıra 1090 lira para, 10 inek, 10 öküz, 6 merkep, 1 düve yardımında bulunulmuştur. Yapılan yardım ve toprakların dağıtılması hanedeki kişi sayısına göre yapılmıştır.^[55]

İskân konusunda devlet, göçmenleri alışık oldukları iklim ve mesleklerine uygun yerlere yerleştirmeye çalışmıştır. Ancak Tuzsuz köyünde görüştüğümüz kişilerden, kendilerinin Doyranda hayvancılık yaptığını fakat yerleştirildikleri arazinin hayvancılığa müsait olmadığını ifade edenler olmuştur. Bununla birlikte gelenlerden medrese mezunu olanları ise devletin ilim alanında görevlendirdiği anlaşılmaktadır.

Tuzsuz köyüne yerleştirilen mübadiller ilk geldiklerinde Şirvanlılar tarafından hor görülmuş ve dışlanmışsa da zamanla aralarında dostluk ilişkisi kurulabilmiştir. Tuzsuz köyünün Şirvanlı ve Mübadil sakinleri, başlarda köye yapılacak caminin yeri konusunda bir türlü ortak bir karar verememiştir. Şirvanlılar caminin köyün ortasında tam merkezinde olmasını isterlerken, mübadiller ise camiye kilisenin yerine yapmak istemiştir. Anlaşmazlık bir türlü çözülemeyince sorun Tuzsuz köyüne iki cami yapılarak halledilebilmiştir.^[56]

Mübadiller, ilk geldiklerinde büyük sefalet ve yokluk çekmişlerdir. Haliyle ekonomik yardıma ihtiyaç duymaları yerli halkın onları bir yük olarak görmelerine neden olmuştur. Bu durum gelenlerin yerlilerle sosyal ilişkilerini de engellemiştir.^[57]

[53] BCA, 272.0.0.12/62.185.6/03.10.1929.

[54] Serdal Balcı, "1923 Tarihli Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Amasya'nın Demografik Yapısına Etkisi", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, S. 4/10, 2014, s. 42.

[55] BCA, 272.0.0.11/18.87.11/03.07.1924.

[56] Köylüler birbirlerinin camilerinde ibadet edebilmekte iken bayram namazlarını ayrı camilerde kıldıklarını belirtmiştir. Köydeki iki caminin fotoğrafları Ek 11, Ek 12. -Zehra Hizmetli Arşivi, 27.07.2022-

[57] Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye'de Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yansımaları", Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları 2007, Samsun 2008, s. 151.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, savaşlarda yenilgilerin alındığı XIX. ve XX. Yüzyıllarda toprak kayıpları yaşamış Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan çok fazla miktarda göç almaya başlamıştır. Göç alan yerlerden birisi de Amasya olmuştur. Gelenlerin bir kısmı mevcut köy ve mahallere yerleştirilirken bir kısmı da boş alanlara yerleştirilerek yeni yerleşim birimleri oluşturulmuştur. Göç ve iskân işlerinin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için dönem dönem çıkarılan talimatnamelerle, göçmenlere yönelik çalışmaların aksamadan düzenli bir şekilde yürütülmesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Kış mevsiminde gelen muhacirlerin, iskân yerlerine gitmeleri için zorlu kış şartlarının geçmesi beklenmiştir. Bu süreçte muhacirler Amasya'da misafir edilmiş ya da uygun mahallere yerleştirilerek sefaletten ve kışın şiddetinden korunmaya çalışılmıştır. İskân yerlerine gönderilip ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri duruma gelene kadar ise muhacirlere yevmiye ve tayinat verilmesi kararlaştırılmıştır. Amasya'da göçmenlerin mesken sorunu ise devlet memurlarının gayreti ile yerli ahalinin yardımları sayesinde çözülmeye çalışılmıştır. Muhacirlere barınacakları yerler sağlanmasıyla birlikte belirli miktarda arazi verilerek bir an önce üretici konuma gelmeleri hedeflenmiştir.

Makalede ilk olarak İhsaniye mahallesine yerleştirilen Tatarların ilk geldikleri yerde çektikleri sıkıntılar ve şehir merkezine yerleştirilmeleri ile ilgili süreç ele alınmıştır. 1878 yılında İhsaniye Mahallesi'ne iskân edilen Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu Romanya Dobruca Bölgesi, Köstence şehri Mecidiye kasabasıdır. Bu nedenle Kırım Tatarlarının İhsaniye Mahallesi'nde yerleştirildikleri yere Mecidiye Mahallesi denilmiştir. Cumhuriyet döneminden sonra ise Mecidiye ismi kullanılmayarak İhsaniye Mahallesi'ne dâhil edilmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Müslüman halk, Rusların idaresine geçen yerlerden Osmanlı topraklarına doğru göç etmeye başlamıştır. Şehir, kasaba ve köylerde yerleştirilen göçmenler için, yeni mahalleler oluşturulurken iskâna elverişli boş arazilerde yerleştirilen göçmenler için yeni köyler meydana getirilmiştir. Akyazı köyü, Rus yönetiminin uyguladığı politikalar sonucu, Batum'un Hulo ilçesinin Bağlet ve Bozavri köylerinden göç eden Müslüman Gürcülerin iskân edildiği bir köydür. Akyazı adlı boş araziye 32 hane Batum muhaciri iskân edilmiş ve bu köye Akyazı köyü denilmiştir.

Osmanlı Devleti gelen göçmenleri bir an önce iskân edip üretici duruma getirmeye çalışmıştır. Hükümet, iskân işlerinin belirgin bir şekilde ilk defa yoğunlaştığı yıllardan itibaren, belli disiplinleri olan bir iskân siyaseti izlemiştir. Tuzsuz köyünde ilk olarak Şirvanlılar iskân edilmiştir. 32 haneden oluşan muhacirler Tuzsuz çiftliği arazisinde bulunan Rumların karşısına yerleştirilmiş, 1924 yılında Rumların terk ettiği yerlere ise Selanik'in Doyran adlı yerleşiminden 28 hane 125 nüfus mübadil iskân edilmiştir. Mübadillere aile başına arazi, tohumluk, çift hayvanı ve-

rilmiş ve para yardımıyla bulunulmuştur. Tuzsuz köyünün aşağı kısmı mübadil-lerin yukarı kısmı ise Şirvanlıların yerleşim yeri olarak belirlenmiştir. Çalışmada Amasya'da bulunan üç yerleşim yerindeki göçmen yerleşimi incelenmiş de göç-lerin yoğunlaşmasıyla beraber şehirde ve birçok köyde göçmen yerleşimi olmuştur. Osmanlı şehirleri ve köylerinde Göçmen yerleşimi konularında yapılacak araştırmalarla, Osmanlı Devleti'nin çekildiği coğrafyalardan akın akın gelen göçmenlerin iskân edilme süreçleri aydınlatılarak dönemin göç ve iskân politikalarının ortaya konulmasına imkân sağlanacaktır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi
BOA, A. MKT. NZD, Nr: 345/80, (10 Mart 1861).
BOA, A. MK., MHM, Nr: 197/24, (7 Ekim 1860).
BOA, A. MKT. MHM, Nr: 232/72, (26 Ağustos 1861).
BOA, A. MKT. MHM, Nr: 290/51, (20 Ocak 1864).
BOA, A. MKT. UM, Nr: 457/79, (26 Şubat 1861).
BOA, A. MKT. UM, Nr: 460/13, (7 Mart 1861).
BOA, A.MKT.MHM, Nr: 211/38, (4 Mart 1861).
BOA, C. Dh, Nr: 25/1226, (17 Eylül 1845).
BOA, DH. MKT, Nr: 1421/88, (20 Mayıs 1887).
BOA, DH. MKT, Nr: 1739/49, (4 Temmuz 1890).
BOA, İ. DH, Nr: 1318/ 58, (5 Ocak 1895).
BOA, İ. DH, Nr: 1150/89660, (13 Ağustos 1889).
BOA, İ. DH, Nr: 1434/09, (15 Mayıs 1905).
BOA, MVL, Nr: 410/104, (5 Mart 1863).
BOA, MVL, Nr: 687/78, (15 Ekim 1864).
BOA, ŞD, Nr: 1790/1, (6 Temmuz 1889).
BCA, 272.0.0.11/18.8711/03.07.1924.
BCA, 272.0.0.12/62.185.6/03.10.1929.

Diğer Kaynaklar

- Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddîn Yaşar, *Amasya Tarihi 1-4. Cilt*, Ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Kültür Yayınları, Amasya 2022.
- BALCI, Serdal, "1923 Tarihli Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Amasya'nın Demografik Yapısına Etkisi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 4/10, 2014, ss. 40-49.
- CHOKHARADZE, Malkhaz, Mehmet Ali Keskin, "Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19-20. Yüzyıllar Arasında)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C: 10, S: 2, 2015, ss. 95-108.
- ÇELEBİ, Ercan, *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2019.
- DEDE, Denizcan, "Kırım Tatarlarının ve Nogaylar Örneğinde Deşt-i Kıpçak'ın Kayıp Batı Ucundan Anadolu'ya Etnik Devamlılık ve Geçişkenlik", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2020, ss. 405-463.
- ERKAN, Süleyman, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi Yayınları, Trabzon 1996.
- GÜNER, Zekâi, "Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin İskân Politikası" *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*, 10-15 Eylül 2007, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2007, ss. 1453-1466.
- GÜNEŞ, Hüseyin, *Lale Devri'nde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2017.
- HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.

- HOROVA, Bejan, Zazaca Tsurtsumia, "Güneybatı Gürcistan'dan Osmanlı'ya Göçler (Muhaciroba) 1877-1882", *Kebikeç*, 42, 2016, ss. 85-90.
- İPEK, Nedim, Selanik'ten Samsun'a Mübadiller, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2010.
- _____, Memalik-i Şahane'de Muhaceret, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.
- KARABAĞ, Rıza, *Göçün Azerbaycan Türklerinin Dini Hayatı Üzerindeki Etkileri: Bakü ve Amasya Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2021.
- KARATAŞ, Ömer, "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskânları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, S.36, 2013, ss.83-117.
- KIRIM, Muzaffer Kaan, *Amasya İhsaniye Mahallesi Kırım Tatarlarının Topluluklarını ve Aidiyetlerini Yeniden Üretişleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Kayseri 2019.
- KIRIMLI, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- KODAMAN, Bayram, Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)", *Erdem*, C: 12/35, 2000, ss. 377-417.
- KÖSEOĞLU, Mehmet, "Bir Mübadil Köyü: Üçanlar ve Ali Saydam'ın Yaşadıkları", *Mübedele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları* 2007, Samsun 2008, ss. 117-124.
- SAYDAM, Abdullah, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye'de Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yansımaları", *Mübedele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları* 2007, Samsun 2008, ss. 141-154.
- ŞAHİN, Cemile, "Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C: 5/8, 2016, ss. 2782-2816.
- ŞAM, Emine Altunay; *Kırım Savaşı'ndan Sonra Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Amasya'da İskân Edilenler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011.
- TEKİN, Metin, *Asırlık Yazımız*, Biyografi.net. Yayınları , İstanbul 2004.
- TİRYAKİ, Kerim, *Osmanlı Devletinde Muhacir'in İslamiyenin İskânı; Problemler ve Çözüm Çabaları (1850-1900)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2020.
- TOPRAK, Seydi Vakkas, "I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye'ye Göçenlere Karşı Yunanistan'ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansıması", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, 2015, ss. 254-273.
- YAĞMUR, Cemile, Hikmet Zeki Kapcı, "Lozan Mübadilleri ve Emlak-i Gayrimenkule", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XLVIII/1, 2020, ss. 119-134.
- YEŞİLOT, Okan, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 36, Erzurum 2008, ss. 187-199.
- YILDIRIM, İbrahim, "Azerbaycan'dan Amasya'ya Taşınan Türk Kültürü ve Şirvanlılar", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu bildirileri*, Amasya 2007, ss. 263-305.

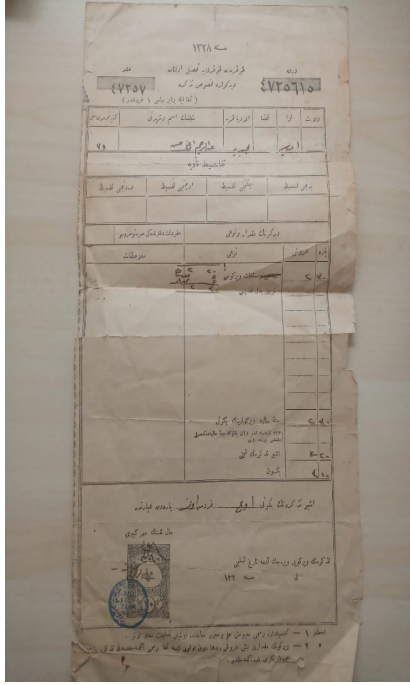
EKLER

Ek 1: İhsaniye mahallesinde iskân edilen Tatarların Ziraat Bankasına borçlandıkları senetlerden birisi

Ek 2: İhsaniye mahallesinde iskân edilen Tatarların kimlik belgelerinden biri

Ek 3: Tatarlara ait vergi belgesi

Ek 4: At yetiştiriciliği yapan Tatarlara ait at sıhhat belgelerinden birisi

Ek 5: Akyazı köyünde bulunan eski ambarlardan birisi

Ek 6: Akyazı köyüne yerleştirilen muhacirlerin kurdukları küçük değirmenlerden biri

Ek 7: Akyazı köyüne yerleştirilen muhacirlerin kurdukları küçük değirmenlerden birisi (iç görünümü)

Ek 8: Çivi köyünde bulunan Akyazılıların kullandığı ticari değirmenlerden biri

Ek 9: Akyazı köyü Cami

Ek 10: Akyazı köyü camisi tavanı

Ek 11. Tuzsuz köyünde bulunan Şirvanlıların yaptığı Yukarı cami

Ek 12: Tuzsuz köyünde bulunan Mübadillerin yaptığı Aşağı cami

Taşra Şehirlerindeki Sanatsal Etkinliklerin Yerel Basına Yansımaları: Samsun Çaltı Gazetesi Örneği (1963-1966)

Reflections of Artistic Activities in Provincial
Cities on the Local Press: The Case of Samsun
Caltı Newspaper (1963-1966)

Ayhan AK¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun
· ayhanaa.ak@gmail.com · ORCID > 0009-0000-9751-5278

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 25 Mart/March 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 27 Haziran/June 2024

Yıl/Year: 2024 | **Cilt – Volume:** 5 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 23-38

Atrf/Cite as: Ak, A. "Taşra Şehirlerindeki Sanatsal Etkinliklerin Yerel Basına Yansımaları: Çaltı Gazetesi ve Samsun Örneği (1963-1966)" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), Haziran 2024: 23-38.

TAŞRA ŞEHİRLERİNDEKİ SANATSAL ETKİNLİKLERİN YEREL BASINA YANSIMALARI: SAMSUN ÇALTI GAZETESİ ÖRNEĞİ (1963-1966)

ÖZ

1961 Anayasası ile basın üzerindeki sansürün kalkması sonucu Türkiye’de birçok yeni gazete yayın hayatına başlamıştır. Yayımlanan bu gazetelerden bazıları sayılarında sanatsal faaliyetlere de yer vermiştir. Bu bağlamda sol görüşlü Çaltı Gazetesi de 1963 yılında Samsun’da yayın hayatına katılmıştır. Kendisini siyasi toplum gazetesi olarak tanımlayan Çaltı Gazetesi, sayılarında siyaset ve toplumsal konularının yanında sanat hayatına da yer vermiştir. 1963-1966 yılları arasında Samsun’daki sanatsal hadiseleri sık sık sayfalarına taşımıştır. Gazetede yapılan inceleme sonucunda gazetenin dönemin Samsun’unda gerçekleşen tiyatro gösterileri, sinema gösterimi, kukla gösterisi, güzellik yarışması ve sanatsal sergiyi okurlarına ne şekilde duyurduğu görülmüştür. Bu çalışmada yerel basının Samsun’daki serüveninden bahsedilerek Çaltı Gazetesi’nden elde ettiğimiz bilgiler ışığında sol görüşlü bir gazetenin bu ideolojinin etkisiyle sanatsal faaliyetlere nasıl baktığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Basın, Yerel Basın, Samsun, Gazete, Çaltı, Sanat.

REFLECTIONS OF ARTISTIC ACTIVITIES IN PROVINCIAL CITIES ON THE LOCAL PRESS: THE CASE OF SAMSUN CALTI NEWSPAPER (1963-1966)

ABSTRACT

As a result of the abolition of censorship on the press with the 1961 Constitution, many new newspapers started publishing in Turkey. Some of these published newspapers also included artistic activities in their issues. In this context, the left-wing Çaltı Newspaper joined the publishing life in Samsun in 1963. Çaltı Newspaper, which defines itself as a political society newspaper, included art life as well as politics and social issues in its issues. Between 1963 and 1966, he frequently covered artistic events in Samsun on his pages. As a result of the analysis made in the newspaper, it was seen how the newspaper announced to its readers the theater performances, cinema screenings, puppet shows, beauty contests and artistic exhi-

bitions that took place in Samsun of the period. In this study, the adventure of the local press in Samsun is mentioned and in the light of the information we obtained from Çaltı Newspaper, how a left-wing newspaper looks at artistic activities under the influence of this ideology is examined.

Keywords: Press, Local Press, Samsun, Newspaper, Çaltı, Art.

GİRİŞ

İnsanoğlunun yazıyla tanışmasından sonra hayatımızın vazgeçilmezlerinden biri olan yazı ile iletişim çağına bir sıçrama gerçekleşmiştir. Medeniyetin kuruluşunun temelini oluşturan yazı, bilgi vermek ve bilgileri gelecek nesillere aktarmak için her zaman kullanılmıştır. Sümer ile başlayan yazı serüveni, Mezopotamya'dan başlayıp bütün dünyaya yayılmıştır. Yazının icadı ile iletişimin boyutları da değişmiş ve zamanla basılı yayın organları çeşitlenmiştir. Bunların başında çeşitli nesnelere yazılan kitaplar gelmektedir. İnsanoğlu söz uçar yazı kalır misali bulduğu her nesneye (ipek liflere, tabletlere, hayvan derilerine vb.) yazılar yazmıştır. Zamanla bir şeyleri bir yerlere kaydetme olayı değişerek bir şeyleri duyurma işine dönmüş ve böylelikle basın ortaya çıkmıştır. Basın araçlarında sadece siyasi hadiseler değil zamanla sosyal, kültürel ve sanatsal hadiseler de yer almıştır. Geniş anlamıyla basın, belirli zamanlarda basılıp her çeşit haberi ve fikri topluma ulaştıran tüm yayın ürünleridir. Genellikle günlük basın ürünlerine gazete; haftalık, on beş günlük ve aylık basın ürünlerine de dergi denilmektedir.^[1] Gazete ise TDK'nin ifadesi ile politika, ekonomi, kültür ve daha başka konularda haber ve bilgi vermek için yorumlu ve yorumsuz, her gün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan yayın organıdır.^[2]

Ulusal çapta çıkan gazeteler zamanla taşra şehirlerine de yayılmıştır. Yerel gazeteciliğin Samsun'da başlaması ise elbette Samsun'da matbaacılığın başlaması ile eşzamanlı olmuştur. Samsun'a matbaanın geliş tarihi 1887'dir. Samsun Hükümet Konağının altındaki bir dairenin içinde Hüseyin Avni Bey tarafından kurulmuştur.^[3] Bu matbaa Hacı Hüseyin Efendi matbaası olarak bilinmektedir. 1908 yılında hükümet karşısında bir dükkâna, daha sonra Maliye Tahsil Şubesinin olduğu yere, buradan Aslıoğlu Han'ın birkaç odasına ve son olarak da Saathane Meydanı'nda Çarşı Karakolunun olduğu yere taşınmıştır. Kendi binası yapılıncaya oraya geçmiştir.

Samsun'un gazete ile tanışması 1870 yılında olmuştur. Ancak bu gazete Samsun'da değil Trabzon'da basılan "Euksinos" (Karadeniz) adlı gazetedir. Rumca ya-

[1] M. Nuri İnuşur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2002, s. 19.

[2] Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Gazete", <https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi: 11.01.2024.

[3] Önder Duman, "Samsun Basın Tarihinden Bir Kesit. "Haber Gazetesi", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, Samsun 2006, s.368.

yımlanan bu gazetede etnografik nitelik taşıyan tarihi bilgiler, zaman zaman da şiirler ve küçük hikâyeler yayımlanmıştır. Tirajı 500 olan ve Samsun'da satılan bu gazete 1881 yılında kapatılmıştır.^[4]

Türklerin Samsun'da çıkardığı yerel gazetelere baktığımızda elbette ki bu süreç de II. Meşrutiyet ile başlamıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte "İstibdat Dönemi" olarak adlandırılan dönem sona ermiş, özgürlüklerin arttığı bir dönem başlamıştır. Basın üzerindeki sansür de kalkmıştır. Avnizade Cemil Aks-ı Sada Matbaası sahiplerinden Dr. Sıtkı Avni, 15 Ağustos 1908 Cumartesi günü Samsun'un yerel anlamdaki ilk gazetesi olan "Aks-ı Sada"yı çıkarmaya başlamıştır. Devlet politikalarını konu edinen ancak yeri geldiğinde eleştiri de yapan gazete dönemin önemli siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel konularına da yazılarında yer vermiştir.^[5]

Meşrutiyetin ilanından sonra Samsun'da azınlıklar da gazeteler çıkartmışlardır. Rumca gazetelerden bazıları Ağkira (1909), Pantos (1909), Ortodoksia (1909), Eko Tu Pontos (1909), Anchor (Çapa, 1909-1912), Light (Işık, 1909), İnde Pendan (1910, Fransızca ve Rumca yayımlanmıştır), Amisos (1910, Rumca harfli, Türkçe metinli yayımlanmıştır), Perikles (1910), Ankira (Angkyra, 1910), Aniksartitos (1911), Dıngines (1918), Diogenis (Diyojen, 1918)'dir.^[6] Bu dönemde Samsun'da çıkan Ermenice gazetelerden bazıları ise Tbrots (1911), Inkısartiyus (1911, Rumca ve Ermenice yayınlanmıştır), Ezadamard (1912)'dir.^[7]

Bu süreci çeşitli gazete ve dergiler Samsun'da devam ettirmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: Ahali, Işık (1918), Siham, Ticaret-i Umumiye Mecmuası, Piyaşa (1919), Samsun'da Hilal (1920, Servet-i İslam Mecmuası (1921), Ahali Edebiyat Mecmuası, Mektepli (1922), Çocuk Postası, Genç Eczacı, Eczacılar Mecmuası (1923), Nur (1924), Türkiye Pul Ve Kartpostal Mübadele Mecmuası, Biber (1925), Gençlik, Samsun Ticaret Odası Gazetesi (1926), Samsun Ticaret Gazetesi (1927), Çağlayan (1928), Duygu Ve Dilek (1929), Yürüyüş (1930), Engin (1931), Lise Mecmuası (1933), Zaman (1934), 19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi, İktisat (1935), Karadeniz (1939), Toprak (1940), Kopuz (1943), Gençlik, Karadeniz (1944), Güven (1946), İz, Ali Baba (1948), Yeni (1949), Halkçı, Gençlik Sesi, Yeni Karadeniz, Canik (1950), Büyük Cihad,, Samsun Spor Mecmuası (1951), Demokrasinin Müdafii, Samsun Demokrat, Yeni Ses, Demokrat Canik, Ocak (1952), Yeni Selamet (1953), Samsun Ekspres, Demokrat Sesi (1954), 19 Mayıs Lisesi (1956), Filiz, Anadolu, Haber, Samsun Haber (1957), Samsun Maarif Postası, Lokman Hekim (1958), De-

[4] Baki Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi*, Barış Gazetesi Yayınları, Samsun 2003, s. 17.

[5] Bahar Bilici, *II. Meşrutiyet Dönemi Anadolu'da Bir Taşra Gazetesi "Aks-ı Sada (Anadolu Sesleri)"*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019, ss. 10-11.

[6] Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi*, ss. 34-52.

[7] Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi*, ss. 43-45.

mokrat Vatan Cephesi (1959), Demokrat Güzel Samsun (1960), Karadeniz (1961), Eğitim, Işık (1962) adlı gazete ve dergiler Samsun il merkezinde çıkmıştır.^[8]

Türkiye’de sanata ilgi ve desteğin azaldığı bir dönemde gerçekleşen 27 Mayıs Darbesi, sanat ortamında da olumlu yansıma uyandırmıştır. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığından ayrı bir Kültür Bakanlığı kurulmasına dair öneri ve beklentiler dile getirilmiştir. Bu dönem Türkiye’sinde yayımlanan birçok gazete ve sanat dergisinde sanatçıların devlet tarafından korunması, desteklenmesi ve telif haklarının güvence altına alınması konusunda yazılar yazılmıştır.^[9] 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlük ortamı ülke içindeki basın faaliyetlerine de yansımıştır. Nitekim 1961 Anayasası’nın 22. Maddesinde “Basın hürdür, sansür edilemez.”^[10] denilerek basın önündeki sansür kaldırılmıştır. Böylelikle siyasi arenada boy göstermeye başlayan sol hareket, basın faaliyetlerinde de kendini göstermiştir. Böyle bir ortamda 20 Aralık 1961 tarihinde “Yön Dergisi” kurulmuştur. Bu dergi ile Yön-Devrim Hareketi olarak adlandırılan dönem başlamıştır. Yön Dergisi 1967 yılı ortalarına kadar sol düşünceye sahip aydınlar için bir düşünce kuruluşu hareketi görevini görmüştür.^[11] Yön Dergisi’nin ardından yerel sol basında Samsun’da güçlü şekilde kendine yer bulmuş ve Çaltı Gazetesi böyle bir ortamda yayım hayatına başlamıştır.

Çaltı Gazetesi, aynı zamanda sahibi ve sorumlu yönetmeni de olan Oğuz Koyutürk tarafından 8 Nisan 1963 Pazartesi günü Samsun’da yayım hayatına başlamıştır.^[12] Gazete ilk yazısında “Gücümüzü 27 Mayıs ruhundan, devrimlerden ve Atatürk ilkelerinden aldık” diyerek kendisini gazete ismi başlığında da belirttiği gibi siyasi ve toplum gazetesi olarak konumlandırmıştır.^[13] Devrimden güç alarak kurulan bu gazete; siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, sanatsal ve edebi konularda Samsun yerelinde yazılar yazarak kendisinden söz ettirmiştir.^[14]

Gazetenin ismi, Atatürk’ün Samsun’a ineceği zaman onu karşılayan deniz burnundan gelmektedir. Bunu gazetenin ilk sayısında “Çıkarken” adlı yazıdan anlayabiliyoruz. Bu burun Çaltı Burnu’dur. Çaltı Burnu Türk kurtuluş hareketine ışık tutmuş ve bu ışık ile devrimler yapılmış, Batı’ya yönelinmiştir.^[15] Gazetenin kuru-

[8] Baki Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Kronolojisi*, <http://bakisarissakal.com/samsunbasintarihikronolojisi.pdf>, erişim tarihi, 22.11.2023.

[9] Bora Gürdaş, “Altmışlı Yıllarda Sanat Ortamı” *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, Mete Kaan Kaynar (haz.), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, ss. 1057-1058.

[10] Onur Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın, Dünyada ve Türkiye’de Sansür*, Baskı ve Yönlendirme, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 310.

[11] Savaş Açikkaya, *Türkiye’de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2009 s. 38.

[12] Bkz, *Çaltı*, 8 Nisan 1963, ss. 1-4.

[13] *Çaltı*, “İlk Söyleşi”, 8 Nisan 1963, s. 1.

[14] Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi*, s. 87.

[15] *Çaltı*, “Çıkarken”, 8 Nisan 1963, s. 3.

cuları da bu isimden ilham alarak gazeteyi “Çaltı” ismi ile kurmuşlardır. Böylelikle gazetenin ismini Atatürk devrimleri ile özdeşleştirmek istemişlerdir.

Çaltı Gazetesi, Samsun yerindeki sanatsal faaliyetlere sayılarında sıklıkla yer vererek Samsun’un kültür ve sanat dünyasını ve eksikliklerini yazılarına yansıtmıştır.

Bu çalışmada incelenen gazete nüshaları ışığında, daha önce akademik değerlendirmeye konu edilmemiş olan Çaltı Gazetesi’nin Samsun’da gerçekleşen bazı sanatsal faaliyetleri sayfalarına ne şekilde taşıdığı incelenmiştir. Çalışmanın amacı bir sol yayım organı olan Çaltı Gazetesi’nin 1963-1966 yılları arasında Samsun’da gerçekleşen bazı sanatsal faaliyetleri kendi ideolojik bakışı ile yazılarına nasıl yansıttığını görmektir.

Çaltı Gazetesi’nin tüm nüshaları incelenmiş ve sanat hayatına dair haberler tespit edilmiş olmakla birlikte 1963 senesindeki sanatsal faaliyetler Çaltı Gazetesi’nde kendisine daha çok yer bulmuştur. Bu çalışmaya aktarılan haberlerde ağırlıklı olarak 1963 senesine ait sanat faaliyetleri yer almıştır. 1961-1965 yılları arasında Türkiye’de yaşanan siyasi istikrarsızlık nedeniyle ve geniş tabanlı koalisyonlardan dolayı Çaltı Gazetesi ilk dönemlerinde sanatsal faaliyetlere daha fazla yer vermiştir. 1965 yılından itibaren ise merkez sağın yükselişiyle Adalet Partisinin iktidara gelmesinden dolayı sol görüşlü olan Çaltı Gazetesi, bu partiye muhalefeti artırmış ve sanatsal haberlerden ziyade siyasi haberlere daha fazla ağırlık vermiştir.

1. SAMSUN'DAKİ SANATSAL FAALİYETLERİN ÇALTI GAZETESİNE YANSIMALARI

1.1. Tiyatro

Tanzimat ve II. Meşrutiyetin ilanı ile temelleri atılan tiyatro, Cumhuriyet Dönemi’nde atılım gerçekleştirmiştir. Özellikle Atatürk döneminde toplumu yansıtan, modernleşmeyle beraber toplumdaki değer değişimi ve sorunları işleyen ve Osmanlı Dönemi’ni eleştiren tiyatro eserleri yazılmıştır. Bu dönemde yazılan oyunların amacı, yeni bir ulus inşa etmeye yönelik oyunlar olmuştur. Oynanan oyunlar Halkevleri çatısı altında oynanmıştır.^[16]

Osmanlı toplumunda ve Cumhuriyet Türkiye’sinde kendine yer bulan tiyatro zamanla şehirlerde de kendine yer bulmuş, yerel halkın beğenisine sunulmuş ve Samsun şehri de bunlardan biri olmuştur. Ülke içinde açılan Halkevleri’nden bir tanesi de 19 Şubat 1932 Cuma günü Samsun’da açılmıştır. Açılan Halkevi Samsun’da tiyatro açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Samsun Gençler Mahfeli 23 Nisan 1932’de Samsun Halkevi’ne katılmıştır. Halkevi bünyesinde oluş-

[16] Tamer Temel, “Türk Modernleşmesinin Taşıyıcı Gücü: Tiyatro”, *Dil Sanat ve Dil Dergisi*, C. 5, S. 26 (2016), s. 1772.

turulan temsil kurulu ile Samsun Kazım Paşa Sineması'nda 9 Şubat 1933 Perşembe akşamı "Bir Facia", Babür Şahın Seccadesi" adlı oyun oynanarak Halkevi'nin ilk temsili sergilenmiştir.^[17]

Oyunun sergilendiği Kazım Paşa Sineması Samsun'daki ilk yazlık sinemadır ve günümüzde Samsun 23 Nisan İlköğretim Okulu'nun olduğu yerde bulunan kışlık Kazım Paşa Sineması'nın bahçesindeki büyük ağaçlar kesilerek oluşturulmuştur.^[18] (Günümüzde bu okul 23 Nisan Ortaokulu olarak geçmektedir ve İlkadım ilçesi sınırları içerisinde.)

Çaltı Gazetesi, yazılarında tiyatro haberlerine sıklıkla yer vermiştir. Özellikle tiyatro sanatı hakkındaki görüşlerini sayılarında sıklıkla dile getirerek, Samsun'daki tiyatro oyunlarına dair yapılanları sayılarına yansıtarak hem bilgiler vermiş hem de yer yer eleştirilerde bulunmuştur.

Gazete tiyatro sanatına önem verdiğini ilk sayısında göstermiştir. Samsun'da kalıcı bir tiyatronun eksikliğinden bahsederek, Samsun'un yakında kalıcı bir tiyatroya kavuşacağını köşesinde okurlarına duyurmuştur. Haberde Samsun'da bir süre önce kurulan amatör tiyatro kulübü oyuncularını ile Halk Eğitimi Merkezi oyun kolu iş birliğine vararak, kalıcı bir tiyatronun kurulmasına karar verildiği belirtilmiştir. Ayrıca haberde Halk Eğitimi Merkezi sahnesi ve salonundan yararlanılacağı ve ilk oyunun da Erdoğan Yeşilyurt'un sahneye koyduğu ünlü Alman tiyatro yazarı Bertolt Brecht'in oyunu olan Kuralla Kural Dışı ve Sean O'casey'in "Sağlık Yurdu" adlı eseri olduğundan bahsedilmiştir.^[19] Ayrıca gazetenin bir sonraki sayısında sergilecek olan bu oyunun provalarına başlandığı belirtilmiştir.^[20]

Tiyatro haberlerine yazılarında yer veren gazete 6 Mayıs 1963 tarihli haberrinde Oraloğlu Tiyatrosunun Samsun'a geleceğinden bahsetmiştir. İlgili haberde Lale Oraloğlu'nun içinde bulunduğu tiyatronun Samsun'da üç temsil vereceğinden bahsedilerek, tiyatroya susamış olan Samsun şehrinden oyunun yankısı uzun süre gitmeyecek, diye de eklemiştir.^[21]

Dormen Tiyatrosunun çıktığı turne kapsamında Samsun'a da uğrayarak Samsun Emek Sineması'nda üç temsil vereceği 20 Mayıs 1963 tarihli haberde belirtilmiştir. Haberde ayrıca temsillerin isimlerine yer verilmiş ve sırasıyla "Aynı Masal, Sevgilime Göz Kulak Ol ve Borusunu Öttüren" olduğu belirtilmiştir. Ayrıca temsillerin ilgiyle izleneceğine dair temennide de bulunulmuştur.^[22]

[17] Baki Sarısakal, *Samsun Eğlence Tarihi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 161.

[18] Sarısakal, *Samsun Eğlence Tarihi*, s. 236.

[19] Çaltı, "Samsun Sürekli Bir Tiyatroya Kavuşuyor", 8 Nisan 1963, s. 3.

[20] Çaltı, "Görünüm", 15 Nisan 1963, s. 1.

[21] Çaltı, "Görünüm" 6 Mayıs 1963, s. 1.

[22] Çaltı, "Görünüm", 20 Mayıs 1963, s. 4.

Gazete 12. sayısında ilk sayısında belirttiği Samsun'da kurulacak bir kalıcı tiyatronun hala kurulamamasından şikayetçi olarak Samsun'da tiyatronun eksikliğini tekrar vurgulamıştır. Haberde ayrıca kalıcı tiyatroyu kuracak iki ekibin de dağıldığına yer vermiştir.^[23]

13. sayıda Samsun'da sahneye çıkan ve uluslararası bir üne sahip olan "Arena Tiyatrosu"ndan bahsedilerek, yazının dizgiye verildiği sırada oynayacakları iki oyundan ilki olan Asker Şvayk'ı oynamaya hazırlandıklarından bahsedilmiştir. Ayrıca aynı haberde Devlet Tiyatrosunun Samsun'a gelerek Cevat Fehmi Başkut'un "Göç" adlı oyunu oynayacağından bahsedilerek oyunu Salih Canar'ın sahneye koyacağı, dekor ve kostümleri Hüseyin Mumcu'nun hazırladığı oyunun Emek Sinemasında 11 ve 12 Temmuz'da (1963) oynanacağı belirtilmiştir.^[24] Devlet Tiyatrosunun oyununu sahnelediği Emek Sineması 1962 yılında Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından yaptırılmıştır. Sekiz yüz kişilik seyirci kapasitesine sahip olan sinema, Yalçın Başaran tarafından işletmeye açılmıştır.^[25]

Gazetenin 15 Temmuz 1963 tarihli haberinde, Samsun'da sahneye çıkan Arena Tiyatrosundan bahsedilmiştir. Tiyatro oyuncularına ve tiyatro topluluğunun sergilediği "ÜBÜ" adlı politik oyuna övgüler yağdırılarak, oyunu izleyenlerden bazılarının kızdığından, bazılarının ise kızmadıklarından bahsedilmiştir. Ayrıca ilgili haberde seyirci ile oyuncu arasındaki ilişkinin kurulamaması eleştirilerek, suçlunun oyuncu değil seyirci olduğu belirtilmiştir.^[26]

1963 yılının Ağustos ayında Samsun Saray Sinemasında sahneye çıkan Cahitler Topluluğunun oyununu izlemeye gelen içkili bir köylü vatandaşın oyun sırasında "Kızlar ne zaman çıkacak?" diyerek "Tiyatro'da illaki kadın olur." düşüncesi ile sitemde bulunması gazetenin 20. sayısında^[27] haber olmuş ve Samsun özelinde toplumun bir kesiminin tiyatroya karşı bakış açısı okuyuculara aktarılmıştır.

Gazete 24. sayısında Samsun'daki kalıcı tiyatronun eksikliğini Bölge Tiyatroları özelinde haber yaparak, ülkede kurulacak olan Bölge Tiyatrolarından Samsun'a da kurulabileceğinden bahsetmiştir. Kanun Tasarısı'na yer verilerek tasarının Meclis gündeminde olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca haberde 1963 yazında Samsun'da sahneye çıkan Dormen Tiyatrosu, Meydan Sahnesi, Arena Tiyatrosu, Oraloğlu Tiyatrosu gibi toplulukların isimlerine yer verilerek hiçbir güçlükle karşılaşmadan oyunlarını sergilediklerinden bahsedilmiştir.^[28]

[23] Ali Nebat, "O Okul ve Kentimiz", *Çaltı*, 24 Haziran 1963, s. 2.

[24] *Çaltı*, "Çaltı'dan", 1 Temmuz 1963, ss. 1-4.

[25] Sarısakal, *Samsun Eğlence Tarihi*, s. 234.

[26] Erdoğan Yeşilyurt, "Arena Tiyatrosuna Selam", *Çaltı*, 15 Temmuz 1963, s. 2.

[27] Yılmaz Şengenc, "Kızlar Ne Zaman Çıkacak?", *Çaltı*, 19 Ağustos 1963, s. 2.

[28] Yılmaz Elmas, "Bölge Tiyatroları ve Samsun", *Çaltı*, 16 Eylül 1963, s. 2.

Yedinci Bölge Tiyatrosu 1964 yılında Cemalettin Etili kavaklıgil tarafından Samsun'da kurulmuştur. Sahnelenen ilk oyun "Vatandaş Oyunu" olmuştur. Aynı ekip 1965 yılında "Samsun Tiyatrosunu kurmuş ve "Vatandaş Oyunu" adlı oyunu tekrar sahnelemiştir.^[29]

Ankara Sanat Topluğunun 3 Mart 1964 Salı akşamı Samsun Emek Sinemasında sahneye çıkarak sergilediği "Gizli Ordu" adlı oyundan 10 Mart 1964 tarihli haberde bahsedilerek oyunculara övgüler yağdırılmış ve çok renkli bir gece geçirildiği ilgili haber sayesinde okurlara aktarılmıştır.^[30]

Yüksek İslam Enstitüsü tarafından Samsun Halk Eğitim Merkezinde "Hazreti Ömer" adlı oyun gösterilmiştir. Gazetenin 147. sayısından öğrendiğimiz haberde ayrıca oyuna dair eleştiride bulunularak, oyunu düzenleyenleri çıkarları için her şeyi yapmaktan geri durmamakla suçlamıştır.^[31]

Samsun Tiyatrosu, 1965 yılında adını Samsun Oda Tiyatrosu olarak değiştirmiş ve sahneye koydukları ilk oyun da "Pusuda" isimli oyun olmuştur.^[32] 150. sayıda Samsun'daki gençlerin bir araya gelerek kurdukları ve sabit bir tiyatro olan Oda Tiyatrosundan bahsedilmiştir. Kurulan tiyatronun ilk oyunu "Buzullar Çözülmeden" adlı oyundur. Biletleri 5 lira olan tiyatroya gazetenin ilgili haberinde güzel dileklerde bulunulmuştur.^[33]

7 Kasım 1966 tarihli haberde, Tüm Öğretmenler Sendikasının (TÖS) kurduğu gezici tiyatroya yer verilmiştir. Turneye çıkan tiyatro topluluğunun Samsun ve Bafra'da salon bulamadığından, Çarşamba'da salon bulduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca sendikanın kurduğu tiyatro topluluğunun 7,5 lira olan bilet fiyatlarının yüksek olmasından dolayı eleştiride bulunulmuştur.^[34] Bu haber de Çaltı'nın Samsun'daki tiyatro faaliyetlerine dair yaptığı son haber olmuştur.

[29] Sarısakal, *Samsun Eğlence Tarihi*, ss. 190.

[30] Oğuz Koyutürk, "Ankara Sanat Topluğunun", *Çaltı*, 10 Mart 1964, s. 3.

[31] Oğuz Koyutürk, "Gidiş Nereye Türkiyem?", *Çaltı*, 7 Şubat 1966, s. 7.

[32] Sarısakal, *Samsun Eğlence Tarihi*, s. 191.

[33] Erdoğan Yeşilyurt, "Tiyatro", *Çaltı*, 28 Şubat 1966, s. 7. Baki Sarısakal'ın eserinde bu bilgi farklılık gösterir. Sarısakal bu oyunun Samsun Halk Eğitim Merkezinde açılan yüz kişilik salonda oynanan ilk oyun olduğunu ifade eder. Sarısakal, *Samsun Eğlence Tarihi*, ss. 192-193.

[34] Ahmet Nuri Macit, "Sendikamızın Tiyatrosu", *Çaltı*, 7 Kasım 1966, ss. 4-5.

1.2. Kukla Oyunu

Kukla; isim olarak belirli bir mekanizmaya sahip, bir ya da birden çok kişi tarafından yönetilen figürlere verilen isimdir. Kuklalar, bütün kültürlerde geçmişten günümüze kadar yer almıştır.^[35]

Kukla oyunu 1960'ların Samsun'unda da kendisine yer bularak sahnelenmiştir. 16 Nisan 1963 Salı akşamı Samsun'da Türk Alman Dostluk Derneği Samsun Şubesi tarafından bir kukla gösterisi düzenlendiği 29 Nisan 1963 tarihli haberdendir. Uluslararası üne sahip olan Alman Albrecht Roser ve İna Von Vacano bu gösteriyi gerçekleştirmiştir. Oyun Samsun Halk Eğitimi salonunda sahnelenmiştir. İlgili haberde ayrıca Samsun'da gerçekleşen kukla gösterisi ile geleneksel Hacivat-Karagöz oyununu karşılaştırılarak sergilenen kukla oyununun tamamen sahnede oynandığını, Hacivat-Karagöz oyununun ise perde ile yansıtılarak oynatıldığı, belirtilerek farklılıklarına değinilmiştir. Ayrıca oyunun on iki ayrı konuda on iki ayrı sahnede gerçekleştiğine yer verilerek sırasıyla oyunların isimlerinden bahsedilmiştir. Bunlar: Kurbağaların Konseri, Leyleğin Sabah Gezintisi, Bay Profesör Derste, Modern Aşık İstanbul'da, Spor ya da Altın Madalya, Yaşlı Sakat, Palyaçonun Şarkısı, Palyaço-Noktacık ve Mutluluğu, Palyaço ve Aşkı, Palyaço Güstav (Kuklaların en ünlüsü) ve Alman Nine adlı oyunlardır.^[36]

Gazete, yine aynı sayısındaki sanat köşesinde kukla sanatına dair ayrı bir başlık açarak kukla oyununun kökeni ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki serüveninden bahsetmiştir. Ayrıca ilgili köşe yazısında gösteriyi yapan oyunculara övgüler yağdırarak Albrecht Roser'in kuklaları sahnelenmeden önce heykeltıraş Fritz Herbert ile hazırladıklarından bahsedilmiştir.^[37] Burada anlaşılıyor ki Samsun'da gerçekleşen kukla oyunu gazete tarafından ilgi ile takip edilmiş, aynı sayıda iki farklı yazı altında detaylı şekilde okurlara aktarılmıştır.

1.3. Resimli ve Sesli Şiir Sergisi

4 Mayıs 1963 günü Samsun Gazi Osmanpaşa İlkokulu'nda bir sanatsal sergi açılmıştır. Bu sergi, resimli ve sesli bir şiir sergisidir. Perşembe Öğretmen Okulu öğretmenlerinden Fikri Cantürk tarafından açılan sergide resimler hangi şiirin yanındaysa o şiirin konusunu tamamlamaktadır. Gazetenin 6. sayısında yer bulan bu haberde ayrıca Fikri Cantürk'ün şiirlerini ses makinesi sayesinde Güven Kalafat'ın seslendirdiğini ve okuyucuların da sesli dinlediğinden bahsedilerek sergiyi açan Fikri Cantürk'e övgüler yağdırılmıştır.^[38]

[35] Ceren Aygüt, 20. Yı. *Sonrası Kukla Tiyatrosunda Yeni Tekniklerin Kullanımı, Mekana Özgü Tiyatro Bağlamında Bir Performans Gösterimi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Sanatta Yeterlilik Tezi, Kocaeli 2023, s. 3.

[36] Ali Nebat, "Sihirli Parmaklar", *Çaltı*, 29 Nisan 1963, s. 2.

[37] *Çaltı*, "Kukla", 29 Nisan 1963, ss. 3-4.

[38] Behzat Ay, "Resimli, Sesli Şiir Sergisi", *Çaltı*, 13 Mayıs 1963, ss. 1-4.

Gazetenin 27 Mayıs 1963 tarihli sayısında bu sergiye dair tekrar haber yapılmıştır. Serginin Samsun Milli Eğitim Müdürlüğü yapısı altında bir odada tekrar açıldığı Çaltı okurlarına tekrar duyurulmuştur. Ayrıca haberi yapan İsmet Kemal Karadayı sergiye Ali Nebat ve Kaymakam arkadaşı Saner Arman ile gittiğini yazısına not düşmüştür.^[39] Gazetenin bir okulda açılan sergiyi dahi köşesinde haber yapması, dönemindeki sanatsal faaliyetlere ne denli önem verdiğini göstermektedir.

1.4. Sinema

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde 1901 yılında Beyoğlu Concordia Tiyatrosunda başlayan ilk sessiz sinema gösterimi 1909 yılında elektrikli sinematograf makinesinin şehre getirilmesi ile Samsun da sinema ile tanışmıştır. Samsun'da gösterilen ilk filmler "Hareket Ordusu'nun Dersaadet'e (İstanbul'a) Girmesi" ve "Sultan Mehmet Han Hazretleri'nin Resmi Cülusu" olmuştur. Bu filmler bin kişilik olan Samsun Meşrutiyet Tiyatrosunda gösterilmiştir.^[40]

Çaltı Gazetesi de filmlerin sansürlendiği^[41] bir dönemde Samsun şehrinde önce sansürlenene daha sonra ise gösterime sokulan "Karanlıkta Uyananlar"^[42] filmi köşesine taşımıştır. Haberde şehrin ileri gelenlerinin filmleri yayınlamamaları ve basın çevrelerinin de tehdit havası oluşturmak sureti ile sinema sahiplerinin filmleri oynatmasını engellediğinden bahsedilmiştir. "Karanlıkta Uyananlar" filmi bir iki seans oynadıktan sonra İçişleri Bakanlığı tarafından yasaklanmıştır. Daha sonra bakanlık tarafından sansürden geçen film belirtilen tarihte emniyet tedbirleri kapsamında Samsun sinemalarında da gösterime girmiştir. İlgili haberde ayrıca filmi izleyen Samsun seyircisinin yabancı sermayeye direnen işçiyi sık sık alkışlamasından bahsetmiştir.^[43]

Gazetede bahsedilen filmde de anlaşıldığı üzere başlangıçta yasaklanan ve sansüre uğrayan film daha sonra tekrar gösterime girmiştir. Bu durum yukarıda

[39] İsmet Kemal Karadayı, "Samsun'da Sanat Olayları Düşünceler ve Bir Sergi", *Çaltı*, 27 Mayıs 1963, ss. 2-4.

[40] Sarısakal, *Samsun Eğlence Tarihi*, ss. 196-197.

[41] Sinema filmleri üzerinde uygulanan sansür, 1957 senesinde Demokrat Parti İktidarı Dönemi'nde ilgili kanunun üzerine eklemeler yapılarak daha farklı bir boyuta taşınmıştır. Her türlü filmin banyo yapılmak için yurt dışına gönderilmesi İçişleri Bakanlığının iznine bağlanmıştır. Yabancı memleketlerden getirilen filmlerin kontrolü ise gümrük kontrolünden önce yapılacak şartı getirilmiştir. Yalçın Lüleli, "Demokrat Parti Dönemi'nde (1950-1960) İktidar ve Sinema İlişkileri", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E- Dergisi*, S. 14 (2020), ss. 35-36. 1961 Anayasasının yarattığı olumlu iklim sinema alanında da etkisini göstermiştir. Yeni Anayasa ile sanatçı ya da yapımcılara sansür konusunda Danıştaya başvurma hakkı tanınmıştır. 1960-1965 yılları arasında sansür yumuşatılarak devam ettirilmiştir. Ancak 1965 yılında Adalet Partisi'nin seçimleri kazanması ile sansür tekrar katılaşmıştır. Gürdaş, "Altmışlı Yıllarda Sanat Ortamı", ss. 1060-1061.

[42] 1964 yılında vizyona giren "Karanlıkta Uyananlar" filmi işçi konulu bir filmidir. Değindiği konu başlıklarından dolayı işçileri konu alan ilk film olarak gösterilmektedir. Filmin jenerik kısmında Türk-İş başta olmak üzere tüm işçi sendikalarına teşekkür edilmiştir. A. Deniz Morva Kaplamacı, "Bu Fabrika Bizim: Karanlıkta (N) Uyananlar Filminde İşçi Sınıfının Temsili", *Sinemasine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2 (2019), ss. 61-62.

[43] *Çaltı*, "Ve Nakavt", 23 Ağustos 1965, s. 2.

da belirtildiği gibi sansürün yumuşatılmasından kaynaklanmaktadır. Buradan Çaltı Gazetesi'nin sinema sektörünün toplumun gerçeklerini savunan filmlere yer vermesi fikrine sahip çıktığını ve böyle toplumcu filmlerin oynanmasını desteklediğini anlamaktayız.

1.5. Güzellik Yarışması

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde toplumsal hayata dâhil edilen uygulamalardan bir tanesi de güzellik yarışmaları olmuş ve Türkiye'de modernleşme hedeflerinde kadınların dış görünüşüne dair unsurlar önemli yer tutmuştur. Güzellik yarışmaları; kadın modernliğinin göstergesi olduğu düşünülen giyim, saç, makyaj gibi dış görünüşle ilgili özelliklerin sergilendiği etkinlikler haline gelmiştir.^[44]

Ülke içinde gerçekleşen güzellik yarışmalarından Samsun da nasibini almış 17, 18, 19 Mayıs 1963 tarihlerinde Samsun'da bir güzellik yarışması düzenlenmiş ve 1963 yılı Türkiye güzeli seçilmiştir. Organizasyona dair haberi organizasyon yapılmadan önce Çaltı Gazetesi'nin 6 Mayıs 1963 tarihli sayısından öğrenmekteyiz. Gazete yarışmayı okurlarına duyurmuş ve düzenlenecek organizasyona başarı dileğinde bulunmuştur.^[45]

17-19 Mayıs 1963 tarihleri arasında Samsun'da düzenlenen güzellik yarışmasına Samsun Yardımseverler Derneği önyak olmuş ve on iki genç kız yarışmaya katılmıştır. Yarışmanın sonunda 1962 Türkiye güzeli de organizasyona dâhil olmuştur. 27 Mayıs 1963 tarihli bu haberde gazete organizasyon ile ilgili bilgileri verdikten sonra, yarışmayla ilgili birçok eleştiride de bulunmuştur. Organizasyonu başlangıçta destekleyen gazetenin sadece üç sayı sonra yarışmayı beğenmediği için tutumunda değişiklik yapması oldukça ilginçtir. Gazeteye göre, İstanbul'da boy gösteren organizatörler yasalardaki boşluklardan yararlanarak Anadolu'ya göz dikmiş ve Samsun da bu durumdan nasibini almıştır. Çaltı, yarışmayı renkli sinemada komedi izlemeye benzetmiştir. Yine ilginç bir şekilde iyi niyetlerle hareket ederek yarışmaya önyak olan ve gazete temsilcilerini de jüriye almasından dolayı Yardımseverler Derneği'ne teşekkür ettikten sonra kötü bir yarışmaya önyak olmalarından dolayı geçmiş olsun dileklerinde de bulunmuştur. Ayrıca haberin sonunda Samsun halkının bir daha böyle bir oyunla karşılaşmaması için dua temennisinde bulunulmuştur.^[46]

[44] Filiz Yıldız, "Türkiye'de İlk Güzellik Yarışmaları ve Basının Öncü Rolü: Genç Cumhuriyetin Asri Güzelleri", *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, S. 4 (2019), ss. 72-74.

[45] Çaltı, "Görünüm", 6 Mayıs 1963, s. 1.

[46] Oğuz Koyutürk, "Komedi", Çaltı, 27 Mayıs 1963, s. 3.

SONUÇ

Bu makalede basının Samsun'daki serüveni incelenmiş ve Samsun'daki ilk matbaa ve gazeteler hakkında bilgi verilmiştir. Diğer yandan 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamında 1963-1966 yıllarında Samsun'da çıkarılan Çaltı Gazetesi'nin Samsun'da gerçekleşen tiyatro oyunları, sinema gösterimleri, kukla gösterisi, güzellik yarışması ve sanatsal sergiler ile ilgili haberleri incelenmiştir. Böylece gazetenin Samsun'da gerçekleşen sanatsal faaliyetlere yazılarında ne şekilde değindiği ve gazetenin sanata bakış açısı görülmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Çaltı Gazetesi aracılığıyla 1960'ların Samsun'undaki sanatsal çalışmalar hakkında bilgi sahibi olunmuş ve sol düşünceye sahip olan gazetenin gözüyle de dönemin Samsun'una bu sanat etkinliklerinin kattıkları değerlendirilmiştir.

Çaltı; Samsun'da kalıcı bir tiyatro eksikliğini eleştirirken sergilenen tiyatro oyunlarından çoğunlukla övgü ile bahsetmiştir. Bazen de sergilenen bir oyunu eleştirmekten geri durmamıştır. Gazete kukla oyunundan övgüyle bahsetmiş ve geleneksel Hacivat-Karagöz oyunu ile olan farklılıklarına da değinmiştir. Samsun'da gösterime sokulmayan ve yurt çapında da sansüre uğrayan filmin mücadelesini sayfalarına taşımıştır. Diğer yandan Samsun'da gerçekleşen Türkiye güzellik yarışmasını başlangıçta sahiplenmiş, yarışma sonrasında ise sert bir dille eleştirmiştir. Böylece gazetenin hadiselerin sonucunda yanlış gördüğü şeyi eleştirmekten geri durmadığı görülmüştür. Ayrıca gazete, Samsun'da bir okul bünyesinde gerçekleşen sergiyi bile yazılarına taşıyarak sanata ve sanatçıya verdiği önemi göstererek yerel gazetecilik bağlamında farkını göstermeyi başarmıştır.

Çalışmamızın sonucunda sol görüşlü Çaltı Gazetesi'nin Samsun'daki sanatsal faaliyetlere olan yaklaşımının gazetenin ideolojik kimliğiyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Sanatsal faaliyetlere içtenlikle yer veren Çaltı Gazetesi'nin aynı zamanda kendi ideolojisi doğrultusundaki muhalif kimliği ile de uyumlu olacak şekilde bu sanatsal faaliyetlere eleştiriler getiren yazılar yazdığı da görülmüştür.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Çaltı

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Açıkkaya, Savaş, *Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- Aygüt, Ceren, *20. Yy. Sonrası Kukla Tiyatrosunda Yeni Tekniklerin Kullanımı, Mekana Özgü Tiyatro Bağlamında Bir Performans Gösterimi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Sanatta Yeterlilik Tezi, Kocaeli 2023.
- Bilici, Bahar, *II. Meşrutiyet Dönemi Anadolu'da Bir Taşra Gazetesi "Aks-ı Sada (Anadolu Sesleri)"*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019.

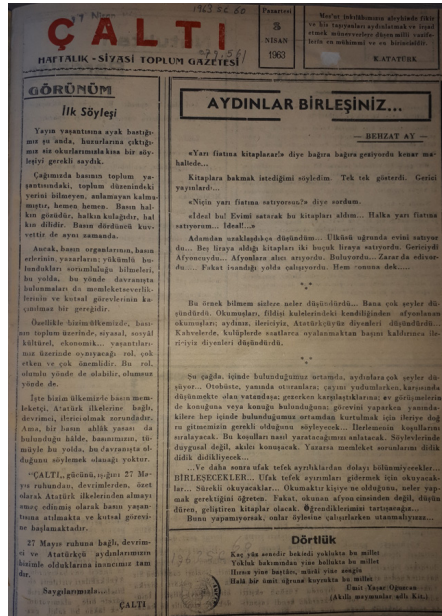
- Duman, Önder, "Samsun Basın Tarihinden Bir Kesit. "Haber Gazetesi", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, Samsun 2006, ss. 367-384.
- Gürdaş, Bora "Altmışlı Yıllarda Sanat Ortamı" *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, Mete Kaan Kaynar (haz.), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, ss. 1055-1090.
- İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2002.
- Kaplamacı, A. Deniz Morva, "Bu Fabrika Bizim: Karanlıkta (N) Uyananlar Filmimde İşçi Sınıfının Temsili", *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2 (2019), ss. 57-80.
- Lüleli, Yalçın, "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) İktidar ve Sinema İlişkileri", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E- Dergisi*, S. 14 (2020), ss. 28-46.
- Öymen Onur, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın, Dünyada ve Türkiye'de Sansür, Baskı ve Yönlendirme*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014.
- Sarısakal, Baki, *Samsun Basın Tarihi*, Barış Gazetesi Yayınları, Samsun 2003.
- Sarısakal, Baki, *Samsun Eğlence Tarihi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- Temel, Tamer, "Türk Modernleşmesinin Taşıyıcı Gücü: Tiyatro", *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, C. 5, S. 26 (2016), ss. 1763-1776.
- Yıldız Filiz, "Türkiye'de İlk Güzellik Yarışmaları ve Basının Öncü Rolü: Genç Cumhuriyetin Asri Güzelleri", *Üsküdar Üniversitesi İletişim Akademik Dergisi*, S. 4 (2019), ss. 66-87.

İnternet Kaynakları

- Sarısakal, Baki, *Samsun Basın Tarihi Kronolojisi*, <http://bakisaridakal.com/samsunbasintarihikronolojisi.pdf>, erişim tarihi: 22.11.2023.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Gazete", <https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi:07.01.2020

EKLER

1. EK*

Çaltı, 8 Nisan 1963, s. 1.

2. EK*

Sanat

Samsun Sürekli Bir Tiyatroya Kavuşuyor

Oğrendiğimize göre kentimizde bir süre önce kurulmuş bulunan "AMATÖR TİYATRO KULÜBÜ", oyuncularını ile "HALK EĞİTİMİ MERKEZİ OYUN KOLU", işbirliğine varmışlardır.

Bu suretle kentimizde, uzun yıllardır yokluğu ve boşluğu duyulan bir eğitim, kültür ve sanat yuvası olan sürekli bir tiyatroya temeli atılmış olmaktadır.

Halk Eğitimi Merkezi sahnesi ve salonundan yararlanacak olan topluluk, ilk olarak, Erdoğan YEŞİLYURT'un sahneye koyduğu, ünlü Alman Tiyatro Yazarı BERTOLT BRECHT'in oyunu "KURALLA KURAL DIŞI" ve SEAN O'CASEY'nin «SAGLIK YURDU», adlı eserlerini oynayacaktır. Provalara başlanmış olup, ilk temsil Mayıs başlarında verilecektir.

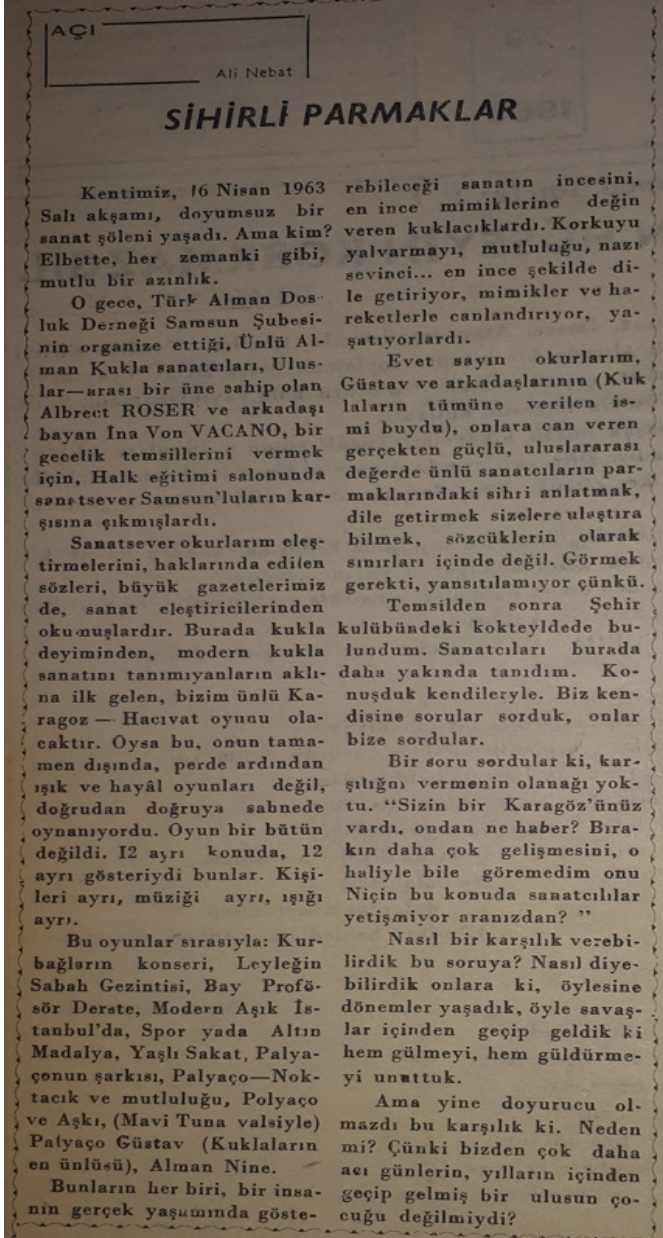
Oyunlarda : Yüksel ÖZALTAN, Adnan BAKKALCI, Nurten BAKKALCI, Işın DEMİRASLAN, Engin DEMİRASLAN, Celâl CANEROĞLU, Yunus AKSAN, Yalçın İMECE ve Cemalettin ETLİ oynayacaklardır.

İleride daha geniş bir oyuncu kadrosuna kavuşacağına ve ilgiyle karşılanacağına inanılan bu güzel kuruluş, daha şimdiden aydın ve tiyatrosever çevrelerde yankılar yapmıştır.

ÇALTI, kentimize böylesine mutlu bir yapıtı kazandıran bu güzel davranışı can ve gönülden alkışlar, başarılı olmalarını ve yapıtı uzun ömürlü olmasını sağlamalarını dilerken, bunun bir parçası da halkımızın ve aydınlarımızın ilgilerine bağlı olduğu gerçeği inancını belirtir.

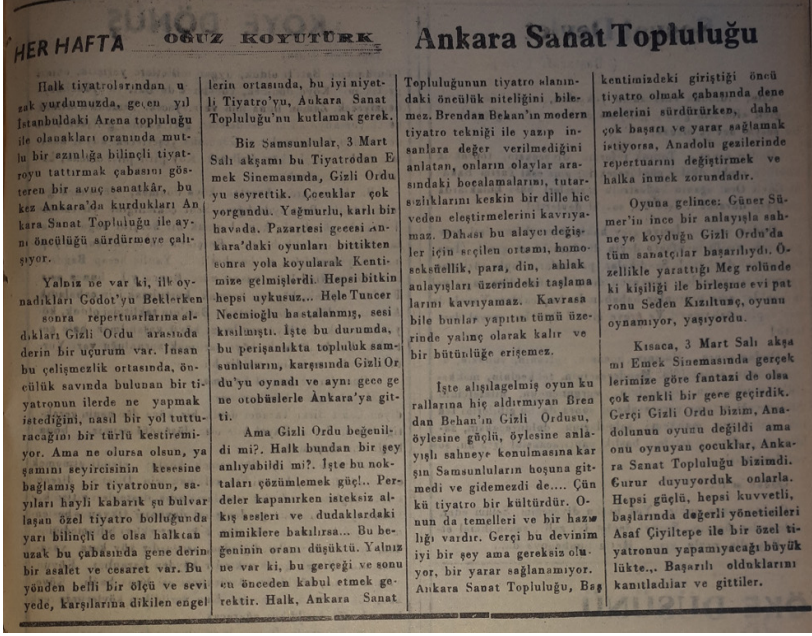
Çaltı, 8 Nisan 1963, s. 3.

3. EK*

Çaltı, 29 Nisan 1963, s. 2.

4. EK*

Çaltı, 16 Mart 1964, s. 3.

Tracing the Footprint of World Englishes on Machine Translation Tools

Dünya İngilizcilerinin Makine Çevirisi Araçlarına Yansımalarının İncelenmesi

İrem Rabia DURMUŞ¹ İsmail Yaman²

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Samsun
· rabiareem.demirci@omu.edu.tr · ORCID > 0000-0002-8884-2899

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
· ismail.yaman@omu.edu.tr · ORCID > 0000-0003-1323-4909

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14 Şubat/February 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 27 Haziran/June 2024

Yıl/Year: 2024 | **Cilt – Volume:** 5 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 39-58

Atıf/Cite as: Durmuş, İ.R., Yaman, İ. "Tracing the Footprint of World Englishes on Machine Translation Tools"
Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities, 5(1), Haziran 2024: 39-58.

TRACING THE FOOTPRINT OF WORLD ENGLISHES ON MACHINE TRANSLATION TOOLS

ABSTRACT

With the rise in the population who uses English as a Foreign or Second language, World Englishes has become more focus of English language teaching field specialists. As a consequence, English varieties which are present in supplementary tools used in the process of language teaching and learning took on a new meaning. As one of the commonly used supplementary tools is machine translation tools, the current study aims to explore the machine translation outputs tendency considering grammar-based, spelling-based, and lexical variations between varieties of Englishes regarding Google Translate outputs. Source texts were extracted from Turkish National Corpus. A total of seventy-three Turkish to English machine translation outputs were examined regarding two dominant varieties, American English and British English, with the aim of figuring out the machine translation tendency of translation outputs. The analysis of the research showed that Google Translate provides users with mostly American English compared to British English.

Keywords: World Englishes, English Language Teaching, Translation Studies.

DÜNYA İNGİLİZCELERİNİN MAKİNE ÇEVİRİSİ ARAÇLARINA YANSIMASININ İNCELENMESİ

ÖZ

İngilizceyi yabancı dil veya ikinci dil olarak kullanan nüfusun artmasıyla birlikte Dünya İngilizceleri kavramı, İngilizce öğretimi alan uzmanlarının daha fazla odak noktası haline geldi. Sonuç olarak, dil öğretimi ve öğrenimi sürecinde kullanılan yardımcı araçlarda kullanılmakta olan İngilizce çeşitleri yeni bir anlam kazanmıştır. Yaygın olarak kullanılan tamamlayıcı araçlardan biri çeviri makineleri olduğundan, bu çalışma, Google Çeviri çıktılarına ilişkin İngilizce çeşitleri arasındaki dilbilgisi tabanlı, yazım tabanlı ve sözcüksel farklılıkları dikkate alarak makine çevirisi çıktılarının İngilizce eğilimini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Kaynak metinler Türkçe Ulusal Derlemi'nden alınmıştır. Çeviri çıktılarının makine çevirisi eğilimini ortaya çıkarmak amacıyla, iki baskın tür olan Amerikan İngilizcesi ve İngiliz İngilizcesi ile ilgili olarak Google Çeviri üzerinden yapılan

toplam yetmiş üç Türkçeden İngilizce'ye çeviri incelenmiştir. Araştırmanın analizleri, Google Çeviri sisteminin kullanıcılara İngiliz İngilizcesine kıyasla çoğunlukla Amerikan İngilizcesi yer alan çeviriler sağladığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya İngilizceleri, İngiliz Dili Eğitimi, Çeviri Çalışmaları.

1. INTRODUCTION

The study of World Englishes (WE) has gained significant attention in recent years as more and more people around the world have begun to use English as a second or foreign language due to such reasons as globalization, education, internet, media and entertainment, etc. Therefore, change in the concept of standard English influenced the way that English is taught and learned around the world.

Despite the fact that the study of WE is an interdisciplinary field that draws on linguistics, sociolinguistics, cultural studies, and other disciplines to understand the ways in which English is used and perceived around the world, it mainly attracts the attention of English language teaching (ELT) stakeholders. To sustain the real-world relevance of the courses and increase awareness of linguistic diversity and multicultural competence, the incorporation of World Englishes into English as a foreign language (EFL) classes has gained prominence. This approach aims to achieve effective communication and understanding among students.

Accordingly, the introduction section commences with an examination of Kachru's concentric circles model, delineating the three concentric circles—Inner Circle, Outer Circle, and Expanding Circle—and its significance in fostering an understanding of linguistic diversity in ELT. Following this, we delve into the critical discourse surrounding linguistic imperialism, notably examining its impact on educational settings and the persistent focus on Inner Circle varieties, predominantly British English (BrE) and American English (AmE). The subsequent section probes the paradigm shifts within educational settings, spotlighting the historical and political factors that have perpetuated a monocentric view centered on BrE and AmE. Moving forward, we shed light on the burgeoning role of information technologies in EFL classes, acknowledging their pervasive influence on language learning, autonomous practices, and additional resources. A dedicated exploration of Google Translate as a prominent web-based machine translation tool ensues, underlining its significance in contemporary language learning landscapes. The rationale behind choosing Google Translate and its transition to neural machine translation is elucidated, setting the stage for a nuanced analysis of machine translation outputs, particularly focusing on the distinctions between BrE and AmE.

This multifaceted journey aims to contribute valuable insights into the evolving landscape of ELT, the impact of linguistic paradigms, and the role of technology, ultimately guiding the incorporation of World Englishes into language pedagogy.

Kachru's (1992) concentric circles model has become a reservoir of ideas for thinking about the value of the diversity of WE and about the most important means of introducing these concerns into ELT (Matsuda, 2019). The model proposes three concentric circles: the "Inner Circle" made up of native English-speaking countries such as the United States, the United Kingdom, and Australia; the "Outer Circle" made up of countries where English is widely spoken as a second language, such as India, Singapore, and Nigeria; and the "Expanding Circle" made up of countries where English is used primarily as a foreign language, such as Türkiye and China. This model is often used in the field of applied linguistics to describe the different contexts in which the English language is used and learned. Following the introduction of the notion of linguistic imperialism (Phillipson, 1992), inequalities between English and other languages fiercely started to be a matter of critique in the field of applied linguistics. (Awayed-Bishara, 2021). Despite all the criticism, still much focus is on Inner Circle varieties of English in educational settings, particularly British English (BrE) and American English (AmE) (Modiano, 2009). Regarding the present research context, as a nation within the Expanding Circle, Türkiye has not escaped the widespread influence of English across various sectors. In response to the evolving landscape of English dissemination, research within the Turkish context has engaged in discussions focusing on the perspectives of both pre- and in-service EFL teachers. These discussions cover diverse topics including the choice of English varieties to teach (Çekiç, 2009), awareness of the multiple varieties of English (Solmaz, 2021; Yaman, 2015), the concepts of variety and standard language (Üresin & Karakaş, 2019), and the integration of elective courses on World Englishes into teacher education curricula (Solmaz, 2020); accordingly, research suggest preferring a mixture of the two dominant inner circle English varieties BrE and AmE, as highlighted by Ay and Uzun (2017) employed in EFL context.

Due to historical and political factors, BrE and AmE are considered to be the two dominant varieties of English in the world. Therefore, most of the corpora have tended to concentrate on BrE and AmE (Jenkins, 2006); despite criticisms, a monocentric view of English, which is based on BrE and AmE norms, is still promoted in educational settings holding the idea that BrE and AmE are the only varieties worth learning around the world (Jenkins, 2006). Consequently, along with the new approaches and paradigms in the field, bringing brand-new teaching methods into the classrooms has become popular, especially the ones provided by information technologies. This enduring monocentric perspective, shaped by historical considerations, significantly influences language education practices.

In response to this paradigm, contemporary approaches and paradigms in the field advocate for the integration of innovative teaching methods, particularly those facilitated by information technologies, ushering in a transformative era in language education.

Using information technologies in both self-learning of a language and EFL classes is a requirement of the era due to its substantially motivating effects on learners' continuing their learning while stimulating passion in the classes (Azmi, 2017). Accordingly, it can be fair to state that technological advances have been generally accepted as precious tools in not only self-learning but also in EFL classes, especially for autonomous practices and additional language learning resources. As a consequence, applying information technologies is an integral and valued part of EFL learning. Furthermore, recent studies suggest that machine translation outputs has reached a level of proficiency that is comparable to human translators, with some even stating that it approaches the quality of translations produced by average human translators (Wu et al., 2016) while Drugan et al. (2018) suggested that despite significant advancements in machine translation systems, the quality of machine translation outputs remains variable. Although human translation and machine translation share the same objective, human translation often aims for a more ambitious outcome: producing texts that adhere to the linguistic norms of the target culture and are tailored to the presumed knowledge of its readers. Klimova et al. (2023) suggested in accordance with their systematic review on the use of machine translation in foreign language teaching and learning that while machine translation may not completely replace human translators in the foreseeable future, it is likely to significantly impact their roles, involvement of the individuals is expected to be minimal, and workflows, leading to new opportunities and challenges in the field; however, the landscape of translation and multilingualism underwent a significant transformation in 2016 with the emergence and proliferation of a new approach to machine translation, incorporating insights from artificial intelligence, big data, and neuroscience (Klimova et al., 2023).

Given the acceptance of technological advances in classes, it seems that machine translation is likely to be counted as one of the tools that learners rely on in the journey of learning a foreign language. In this case, as a valuable member of the 'Google family', Google Translate (<https://translate.google.com>) appears on the stage as one of the web-based machine translation tools. Therefore, new literature has started to appear on adopting Google Translate in the process of language learning, especially in higher education (Bin Dahmash, 2020; Groves & Mund, 2015; Mendevev, 2016; Tsai, 2019; Van Lieshout & Cardoso, 2022; Van Rensburg, Snyman & Lotz, 2012).

While various machine translation tools, including Yandex Translate, Bing Microsoft Translator, and DeepL Translator, offer valuable alternatives ([İBD, 2023, Cilt 5, Sayı 1, Sayfa 39-58](https://ce-</p></div><div data-bbox=)

viri.yandex.com.tr/), (<https://www.bing.com/translator>), (<https://www.deepl.com/translator>), the focus of this study is on Google Translate. Despite acknowledging the availability of other tools such as DeepL Translator, Google Translate was chosen for its ease of access and reliance on extensive databases. It is worth noting that the information provided about Google Translate being a statistics-based tool is outdated, as the tool transitioned to neural machine translation in 2016, as noted by Wu et al. (2016). This shift addressed the limitations of the previous statistical approach, enhancing the tool's training and translation interface. Recognizing Google Translate's pioneering role in adopting neural machine translation, the study aims to explore the tendencies of English varieties in machine translation outputs. Additionally, factors like its large database, global availability, user-friendly interface, continuous updates, and capacity to handle diverse inputs contribute to its suitability for EFL classes. The analysis of machine translation outputs, considering the World Englishes paradigm, becomes crucial for gaining insights into the supplementary role of this tool in English language learning environments.

In our research endeavor, our goal was to investigate the patterns observed in Turkish-to-English machine translation outputs, specifically focusing on grammar-based, spelling-based, and lexical variations within the Google Translate tool. The examination specifically considered British English (BrE) and American English (AmE) as widely recognized varieties of World Englishes.

2. METHODOLOGY

2.1. Research Design

In order to answer the research questions addressed in the study, besides linguistic analysis, as a qualitative research design, descriptive content analysis was adopted because of the fact that it is suitable to use to determine tendencies while analyzing the data (Cohen et al., 2007). However, this type of analysis offers an opportunity for researchers to include frequencies and percentages based on specific criteria; therefore, it makes it easier to interpret the findings in determined contexts (Çalık & Sözbilir, 2014).

2.2. Data Collection and Analysis

In order to determine the source texts, words that show linguistic variation emergent in BrE and AmE were revealed and listed, including the word lists from previous studies (e.g., Lindqvist & Soler, 2022). While listing the linguistic variations, the words' literal meanings were considered. After enumerating the variations, we, as researchers, opted to categorize them into three groups – grammatical, spelling, and lexical variations – to facilitate a more comprehensive data analysis.

Subsequent to grouping, the words' literal meanings in Turkish were found and searched in Turkish National Corpus' (TNC), which is designed to be a balanced, large-scale, and general-purpose corpus for contemporary Turkish. In order to nullify sentence choice bias because some words have more than one meaning, at least three sentences were extracted from TNC for the translation of each sentence that includes the target word. Presenting the findings, the word with an asterisk next to it indicates a tendency towards that variety. While only one example is provided for single trends identified from three sentences taken from the TNC, two examples are given for those identified as both. Thereafter, the sample sentences were included to translate from Turkish to English using Google Translate to reveal Google Translate's tendency of BrE and AmE. This machine translation tool preference stems from its widespread accessibility as a mobile app, making it a well-developed and commonly used tool. Machine translation output analyses were conducted considering language variety concentrating on BrE and AmE through descriptive content analysis. Machine translation outputs were analyzed with the help of MAXQDA22 plus software, which is generally used for qualitative data analysis. Although translating at least three sentences for each word that show variety, only certain sample sentences were included in the study in order to show some shreds of evidence. To better present the steps of the current research methodology, Figure 1 is offered.

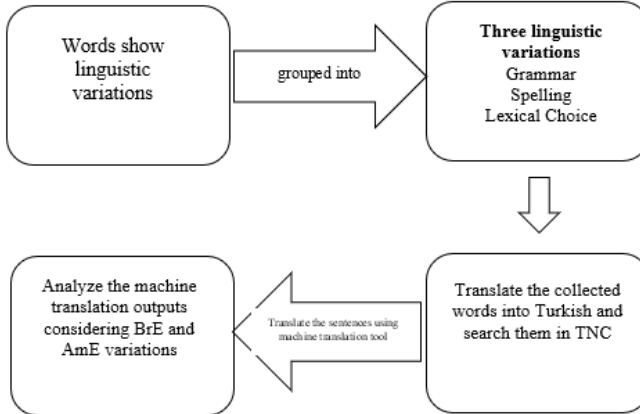

Figure 1. Research methodology followed

3. FINDINGS AND DISCUSSION

A total of thirteen words were collected under the title of grammar-based linguistic variations between Bre and AmE. This step of the research aimed to examine past forms of the words (burn, cancel, dwell, dream, got, kneel, lean, learn, sew,

smell, spell, spit, spoil) that show variations between Bre and AmE. Analysis has revealed that eleven of the machine translation outputs show AmE tendency while BrE variation is encountered in only two of the machine translation outputs. As Table 1 also shows that there exists a significant difference in AmE's favor.

Table 1. Grammar-based linguistic variations between Bre and AmE

American English (AmE)	British English (BrE)	Reference Number on TNC	Sentences	Translation Preference
burned	burnt	W-MG03A4A-0068-118	Ve kendiyile sürdürdüğü bir diyalogda şöyle der: "Ve damarlarının uçlarının <i>yandıgını</i> gördüm. And in a dialogue she maintains with herself, she says: "And the ends of her veins <i>burned</i> , I saw.	AmE
canceled	cancelled	W-QA16B4A-0152-1707	Bu savaş nedeniyle şampiyonluğun belirleneceği son hafta maçları <i>iptal olmuştu</i> . Due to this war, the matches of the last week to determine the championship were <i>canceled</i> .	AmE
dwelled	dwelt	W-UI42E1B-2943-353	Hepsinin ötesinde, kentlilere yasal olarak özgür kişi statüsü verilmiş, çoğu kez bu statü kentte bir yıl ve bir günden fazla <i>ikamet etmiş</i> kişileri kapsar hale gelmiştir. Above all, city dwellers have been legally given the status of free persons, often covering those who have <i>dwelled</i> in the city for more than one year or more.	AmE
dreamed	dreamt	W-JI37E1B-3054-1446	Hep birilerini <i>hayal etti</i> . I always <i>dreamed</i> of someone.	AmE
gotten	got	W-JA14B1A-1689-181	Bilirsin Kraliçeyi, bana <i>sinirlendi</i> . You know the Queen, she <i>got mad</i> at me.	BrE
kneeled	knelt	W-UA16B4A-0320-464	Ona yöneldi, gelip önüne <i>diz çöktü</i> . She turned towards him, came and <i>knelt</i> in front of him.	BrE
leaned	leant	W-GA16B3A-0020-176	Ara sıra durup duvara <i>dayandı</i> . He stopped occasionally and <i>leaned</i> against the wall.	AmE
learned	learnt	W-VI19E1A-4054-176	Kısa sürede alfabeyi <i>öğrendi</i> . She <i>learned</i> the alphabet in a short time.	AmE
sewed	sewn	W-HA16B2A-1938-305	Babam evde kalıp <i>dikiş dikti</i> . My father stayed at home and <i>sewed</i> .	AmE
smelled	smelt	W-VI22E1B-2915-18	Sınıfımızın içi mis gibi çiçek <i>koktu</i> . Our classroom smelled like flowers.	AmE
spelled	spelt	W-VI19E1A-4054-3	Elleri ile Hellen'in ellerine "b-e-b-e-k" sözcüğünü <i>heceledi</i> . She <i>spelled</i> the word "b-e-b-e-k" into Hellen's hands with her hands.	AmE
spit	spat	W-RA16B0A-0292-21	Yere <i>tükürdü</i> . She <i>spat</i> on the ground.	AmE
spoiled	spoilt	W-TA16B4A-0342-2	Çok <i>şmarttı</i> valla beni. It <i>spoiled</i> me so much.	AmE

To sum up, as can be seen in Figure 2, regarding the variations of the past form as a grammar-based variation between AmE and BrE. Google Translate AmE tendency outperformed BrE variations. See Figure 2.

Figure 2. Two-cases model of Google Translate grammar-based linguistic variation tendency

With an eye to revealing the spelling-based tendency of Google Translate, nineteen words that show spelling variations, such as using s and z consonants differently, adding/deleting a vowel/ consonant, changing the place of vowels in a word, adding /deleting both vowels and consonants, or changing the vowel itself in a word, were included in the word list of spelling-based linguistic variations. Machine translation outputs have shown that Google Translate has nearly 95% (18 out of 19 machine translation outputs) tendency to translate the target words in accordance with AmE-based spelling variation.

Table 2. Spelling-based linguistic variations between Bre and AmE

American English (AmE)	British English (BrE)	Reference Number On TNC	Sentences Source Text Target Text	Translation Preference
apologize	apologise	W-RE39C2A-0358-1217	Yalvariyor, <i>af diliyordu</i> . She was begging, <i>apologizing</i> .	AmE
color	colour	W-HG37C3A-0598-1322	<i>İlk kez renk kullandım</i> . I used <i>color</i> for the first time.	AmE

center	centre	W-VI27D1B-2468-174	Sistem hakkında bilgi veren Başaran, "Bu ısıtma sisteminde, ateşin yandığı bir <i>merkez</i> var. Providing information about the system, Başaran said, "In this heating system, there is a <i>center</i> where the fire burns.	AmE
defense	defence	W-HE39C2A-0740-215	Şu aşamada inkârı en iyi <i>savunma</i> yöntemi olarak seçmiş benziyorlardı. At this stage they seemed to have chosen denial as their best form of <i>defense</i> .	AmE
dialog	dialogue	W-TA16B4A-0090-136	Bu adamlar aralarında şimdiye kadar doğru dürüst bir <i>diyalog</i> bile olmamıştı. There had never been even a proper <i>dialogue</i> between him and this man.	BrE
fulfillment	fulfilment	W-LI22C1A-0776-1910	Kayıtsız şartsız kabul, isteğin <i>yerine getirilmesi</i> anlamına gelir. Unconditional acceptance means the <i>fulfillment</i> of the request.	AmE
judgment	judgement	W-IA16B3A-0041-1371	Her iki şahitin arasına üçer ay soka soka bir <i>yargı</i> yılını dolduruyoruz. We are completing a <i>judgment</i> year by placing three months between each two witnesses.	AmE
theater	theatre	W-KG24D1B-2313-2367	Tiyatro Festivali, Türk <i>tiyatro</i> hayatına neler kazandırdı? What did the Theater Festival bring to Turkish <i>theater</i> life?	AmE
liter	litre	W-JF32D1B-2575-332	Bu yıl çıkacak olan makineler ise 75 <i>litre</i> su harcayacak. The machines that will be released this year will consume 75 <i>liters</i> of water.	AmE
meter	metre	W-SE22C2A-1395-661	Araları 20 <i>metre</i> kadar açıktır. They are about 20 <i>meters</i> apart.	AmE
program	programme	W-QD36C0A-0222-583	Bir şey yapılacaksa tam olmalı, sizin <i>program</i> sürenizde bu sağlanamaz. If something is to be done, it must be complete, this cannot be achieved in your <i>program</i> time.	AmE
aluminum	aluminium	W-SI41C1A-1455-371	Daha sonra tepsiyi <i>alüminyum</i> folyo ile örtüp, fırında 45 dakika kadar pişirin. Then cover the tray with <i>aluminum</i> foil and bake in the oven for 45 minutes.	AmE
characterize	characterise	W-TG03A1B-3277-120	Bunlar çizim araçlarından türetilen eğrisel formlarla <i>karakterize</i> edilmiştir. They are <i>characterized</i> by curvilinear forms derived from drawing tools	AmE
civillization	civillisation	W-VE05A4A-2591-76	<i>Medeniyetler</i> tarihinde benim en sevmediğim Mısır medeniyetidir. My least favorite in the history of <i>civilization</i> is the Egyptian civilization.	AmE
organize	organise	W-KI37E1B-3055-835	Her şey için, bilhassa bu toplantıyı <i>organize</i> eden kıymetli kardeşlerimize sonsuz teşekkürler. Endless thanks to our dear brothers and sisters for everything, especially those who <i>organized</i> this meeting.	AmE

behavior	behaviour	W-JD02A1B-3841-164	Rasyonel <i>davranış</i> , iktisadi analizde temel varsayımlardan biridir. Rational <i>behavior</i> is one of the basic assumptions in economic analysis.	AmE
rumor	rumour	W-SH32D1B-2498-120	Cumhuriyet balolarıyla ilgili yığınla <i>söylenti</i> dolanırdı evlerde. There were a lot of <i>rumors</i> about the Republic balls.	AmE
gray	grey	W-FA16B2A-2628-915	Trenin önünde <i>gri</i> elbisesi, şapkalı bir görevli geçti yanından. In front of the train, an attendant in a <i>gray</i> dress and a hat passed me.	AmE
yogurt	yoghurt	W-SI41C1A-1456-846	Birer kaşık <i>yogurt</i> ve mayonez karışımını salatanın üzerine sürün. Spread a spoonful of <i>yogurt</i> and mayonnaise mixture on the salad.	AmE

In accordance with the presented data in Table 2, it can be fair to state that there is no room for BrE variations considering spelling-based variations. For an overall view of tendency, See Figure 3.

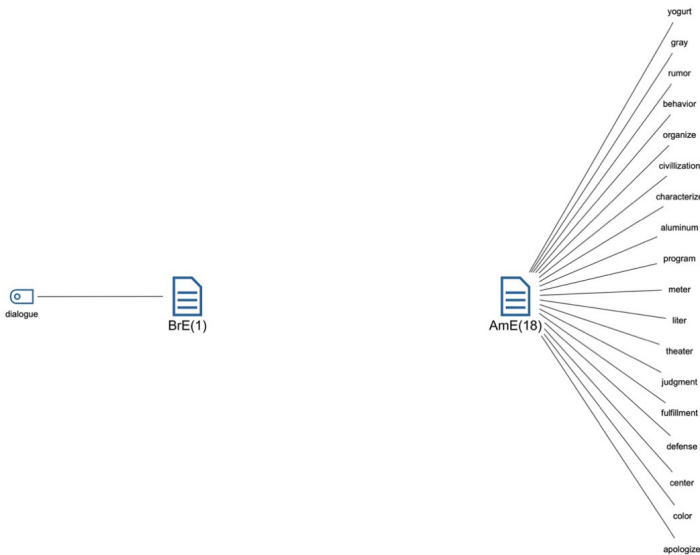

Figure 3. Two-cases model of Google Translate spelling-based linguistic variation tendency

Lastly, the most crowded wordlist is presented in Table 3 which includes a total of forty-one words that show lexical variations between BrE and AmE. Due to the sample size, triple analysis was frequently and meticulously applied to find out the direction of translation tendency. The analysis helped us reveal that out of forty-one machine translation outputs, twenty-nine indicate AmE variations, while eight

show BrE. However, there are four machine translation outputs (vacation/holiday, sidewalk/pavement, movie/film, dessert/sweet) that disclose both BrE and AmE variations, accordingly when the target sentences are flourished with more examples and translated, there exists a difference between AmE and BrE tendency again which can be seen in Table 3.

Table 3. Lexical variations between BrE and AmE

American English (AmE)	British English (BrE)	Reference Number On TNC	Turkish Meaning	Translation Preference
fall	autumn	W-LH09C2A-0276-146	<i>Sonbahar geldiğinde iki yeni dostum oldu.</i> When <i>autumn</i> came, I made two new friends.	BrE
elevator	lift	W-HI09C4A-0481-10	<i>Asansör bekleyen kimse yoktu.</i> There was no one waiting for the <i>elevator</i> .	AmE
vacation	holiday*	W-IA16B2A-0762-524 W-RA16B0A-0292-1338	Hep <i>tatil</i> yapmak isteyen sendin. You were the one who always wanted to take a <i>vacation</i> . Bu güzel şehirde görev yapmak, keyifli bir <i>tatil</i> olmaktan çıkıyordu galiba. I guess working in this beautiful city ceased to be an enjoyable <i>holiday</i> .	BOTH
subway	underground	W-QD36E1B-2841-645	Öyleyse nasıl oluyor da bir <i>yeraltı</i> otoparkına izin verilmiştir? So how is it that an <i>underground</i> car park is allowed?	BrE
sidewalk*	pavement	W-YI45F1D-4819-161 W-YI45F1D-4819-162	Sonra gözüme <i>kaldırım</i> kenarındaki şahane sarmaşıklar ilişti. Then I noticed the wonderful vines on the sidewalk. Birbirimizi bulunca hemen çıkıp mekanı aradık, biraz ileride, <i>kaldırım</i> hizasından aşağıda, yerin dibindeydi gittiğimiz yer. When we found each other, we immediately went out and looked for the place, it was a little ahead, below the <i>pavement</i> level, at the bottom of the ground.	BOTH
cookie	biscuit	W-NA16B3A-0661-52	Simit, nane, kâğıt helva, <i>kurabiye</i> satıyorlardı. They were selling bagels, mints, wafers and <i>cookies</i> .	AmE
french fries	chips	W-UI09C4A-1027-1339	Örneğin aylardır <i>patates kızartmasına</i> hasrettim. For example, I've been craving <i>french fries</i> for months.	AmE
trash/garbage	rubbish	W-SA16B4A-1492-106	<i>Çöp</i> toplarken bu kapının orda, gardiyanların yanında bulunurdu. She was at this door, next to the guards, when she was collecting <i>garbage</i> .	AmE

motor	engine	W-NA16B4A-0040-46	<p><i>Motor</i> durunca, yavaş yavaş suya gömüldü, ayğındaki kayakları çıkarıp yüzmeye başladı feribota doğru.</p> <p>When the <i>engine</i> stopped, she slowly sank into the water, taking off her skis and swimming towards the ferry.</p>	BrE
movie*	film	W-SE36E1B-3352-179	<p>Komutanım, Diyarbakır'da <i>film</i> çekmek çok zor. Sir, it is very difficult to shoot a <i>movie</i> in Diyarbakir.</p> <p>25. Uluslararası İstanbul <i>Film Festivali</i> başlıyor. The 25th International İstanbul <i>Film Festival</i> begins.</p>	BOTH
vacuum cleaner	hoover	W-OI22E1B-2908-150	<p>Âdeta bir <i>elektrikli süpürge</i> gibi iş görerek sistemimizi temizler. It cleans our system by working like a <i>vacuum cleaner</i>.</p>	AmE
sick	ill	W-RD30D1B-2203-1715	<p>Şunu herkes bilsin ki, bu <i>hasta</i> adam artık iyilemiştir. Let everyone know that this <i>sick</i> man is now cured.</p>	AmE
truck	lorry	W-GA16B4A-0048-18	<p><i>Kamyon</i> sarsıntıyla durdu. The <i>truck</i> jolted to a stop.</p>	AmE
highway	main road	W-UF10E1B-2872-78	<p>Arnavutlukta bir <i>otoyol</i> inşaatı yapıyoruz. We are constructing a <i>highway</i> in Albania.</p>	AmE
math	maths	W-VA14B1A-1598-2047	<p>Evet çocuklar, <i>matematik</i> ödevlerinizi çıkarın bakalım! Yes guys, show your <i>math</i> homework!</p>	AmE
mail	post	W-SE36E1B-3352-16	<p>Yayın listeleri, siparişler, telefonlar, mail'ler, çeviriler, <i>postalar</i>, dosyalar, dosyalar... Broadcast lists, orders, telephones, e-mails, translations, <i>mails</i>, files, files...</p>	AmE
stroller	Push-chair	W-SI09C1A-0533-2	<p>Minik kızına <i>puset</i> isteyen yolcu, kedisini yatırmış üzerini de bir güzel örtmüştü. The passenger, who wanted a <i>stroller</i> for his little daughter, had laid his cat on it and covered it well.</p>	AmE
store	shop	W-JE39C1A-1657-49	<p><i>Mağaza</i> sahibinin yüzü asıldı ama parayı da aldı. The <i>store</i> owner frowned, but took the money.</p>	AmE
dessert	sweet*	W-FA16B3A-1234-1975 W-PA16B1A-0917-1270	<p>Gerçi şeker ve <i>tatlı</i> yemeyi yine seviyordu. He still liked to eat candy and <i>sweets</i> though.</p> <p><i>Tatlı</i> tabağını yüzüme attı. She threw the <i>dessert</i> plate in my face.</p>	BOTH

faucet	tap	W-IA16B3A-0630-24	“Hiç olmazsa şimdilik her evin bahçesine bir <i>musluk</i> takmalı,” dedi. “At least for now, every house should have a <i>faucet</i> in the yard,” she said.	AmE
cab	taxi	W-LA16B4A-0148-992	Yolda iki ayrı <i>taksi</i> tuttuk. We took two separate <i>taxis</i> on the way.	BrE
schedule	timetable	W-HC06A2A-2006-946	İşin haftalık <i>programa</i> göre yürütülmesi dikkate alındığında, işletmenin 12 odalı kurulmasında yarar vardır. Considering that the work is carried out according to the weekly <i>schedule</i> , it is beneficial to establish the business with 12 rooms.	AmE
can	tin	W-IA16B3A-1015-535	Bize bir <i>teneke</i> toprak lazım. We need a <i>tin</i> of soil.	BrE
vest	waistcoat	W-PA16B1A-1220-108	Üzerinde mavi, kolsuz, yeni bir <i>yelek</i> vardı. She was wearing a new blue sleeveless <i>vest</i> .	AmE
closet	wardrobe	W-IA16B1A-0094-1	<i>Dolabı</i> temizledik. We cleaned the <i>closet</i> .	AmE
windshield	windscreen	W-JI09C3A-1441-388	Arabamın <i>ön camı</i> kırılmıştı. The <i>windshield</i> of the car was broken.	AmE
zipper	zip	W-OA16B3A-0737-12	Fakat bir <i>fermuar</i> kadar düz ve temiz. But it's as smooth and clean as a <i>zipper</i> .	AmE
license plate	number plate	W-UC06A1B-4107-95	Araç <i>plaka</i> karakterlerinin tanınması için geçen işlem süresi yaklaşık olarak 2 sn'dir. The processing time for the recognition of the <i>license plate</i> characters is approximately 2 seconds.	AmE
gas	petrol	W-GA16B4A-0048-214	Az ilerde bir <i>benzin</i> istasyonu var. There is a <i>gas</i> station not far away.	AmE
racecar	racing car	W-RA16B4A-0714-159	Ama Felidae'lerin denge duygusu, insanlarınkiyle orantlandığında, ortaya bir Formüla 1 <i>yarış arabası</i> ile bir Murat 121'in arasındaki fark çıkar. But when the Felidae's sense of balance is compared to that of humans, the difference is between a Formula 1 <i>race car</i> and a Murat 121.	AmE
railroad	railway	W-SF05A1B-4665-211	Yeni havaalanı, yeni <i>demiryolu</i> ve karayolu hatları yer almaktadır. There are new airport, new <i>railway</i> and road lines.	BrE
parking lot	car park	W-GD39C3A-0736-41	Onlar da okullarının bahçesine <i>otopark</i> yapmışlar. They also built a <i>parking lot</i> in the garden of their school.	AmE

soccer	football	W-UI31D1B-2356-854	Bu 208 üye, <i>futbol</i> yönetimini kendi ana statüleriyle yönetmektedir. These 208 members manage the <i>football</i> administration with their main status.	BrE
cell phone	mobile phone	W-NA16B4A-0120-1590	Tam uykuya dalacakken <i>cep telefonu</i> çaldı. Just as he was about to fall asleep, his <i>cell phone</i> rang.	AmE
chips	crisps	W-PA14B1A-4731-32	Sabahları şeker, öğlenleri çikolata akşamları da <i>cips</i> yiyorum... I eat candy in the morning, chocolate in the afternoon and <i>chips</i> in the evening...	AmE
counter clockwise	anticlockwise	W-NI22C1A-0290-117	Atletler niçin <i>saat yönünün aksine</i> koşuyor? Why do athletes run <i>counterclockwise</i> ?	AmE
eggplant	aubergine	W-UI44F1D-4750-139	Kırmızı biber ve <i>patlıcan</i> közledim. I had roasted red peppers and <i>eggplants</i> .	AmE
elementary school	junior school, primary school	W-MD39E1B-3360-145	<i>İlkokul</i> milli bir eğitim kurumudur. Primary school is a national educational institution.	BrE
period	full stop	W-SI44F1D-5111-1085	Okumayı kolaylaştırmak için de bunlar gerekiyor: <i>nokta</i> , virgül gibi işaretlerden sonra boşluk bırakın They are also needed to make it easier to read: leave a space after marks such as <i>periods</i> , commas, etc.	AmE
zip code	postcode	W-EI41C4A-1465-267	Zarf üzerine birden çok <i>posta kodu</i> yazmak, her ayın altısı, on yedisi ve yirmibirinde yapılan çekilişlerde, her ne kadar ikramiye şansınızı arttıracaksa da, postacınızın delirme olasılığı da o oranda çoğalacaktır. Writing multiple <i>zip codes</i> on the envelope will increase your chances of winning prizes in the draws held on the sixth, seventeenth, and twenty-first of each month, but will also increase the likelihood of your postman going crazy.	AmE
zucchini	courgette	W-DE39E1B-3023-339	Meselâ, mısır, fasulye ve <i>kabak</i> beraber ekilebilir. For example, corn, beans and <i>zucchini</i> can be planted together.	AmE

Figure 4 helps us to clearly see the difference in the number of words chosen by Google Translate considering lexical variations of BrE and AmE in machine translation outputs.

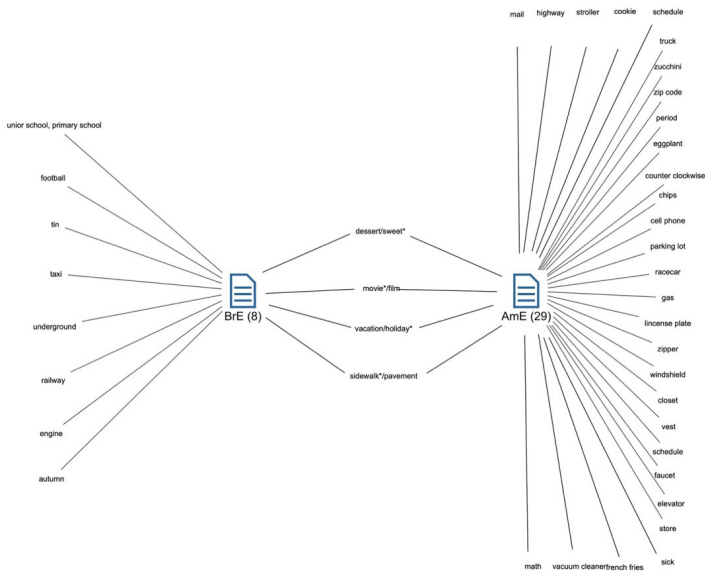

Figure 4. Two-cases model of Google Translate lexical variation tendency

All in all, a total of seventy-three words have been examined regarding the linguistic variations between BrE and AmE under the umbrella of the WE concept. Overall analysis has suggested that Google Translate has a tendency to produce outputs mostly based on AmE variation considering that out of a total of seventy-three variations, fifty-nine of them show AmE variation which is almost 81% of the words included in the research meanwhile nearly 14% (10) of them present BrE tendency. Moreover, the other four words which consist of the last approximately 5% (8) of the words that show linguistic variation regarding BrE and AmE indicated a half-and-half tendency to both of the variations. To this end, to the best analysis of the current research, it can be deduced that Google Translate offers users mostly AmE variation of English. Accordingly, it can be deduced that the dominance of AmE outputs has implications for users who may rely on Google Translate for various purposes. Users seeking translations aligned with BrE may find the tool less accurate or reflective of their intended linguistic style.

The finding of a half-and-half tendency in a small percentage of words seems to highlight the challenges that machine translation models face in accurately handling nuanced linguistic variations. It suggests that there may be instances where the model struggles to make clear distinctions between BrE and AmE.

As Google Translate is widely used for cross-cultural communication, the prevalence of AmE outputs may impact the authenticity and appropriateness of trans-

lations in specific linguistic and cultural contexts. This is expected to raise concerns about potential miscommunications and misunderstandings. To go on with the reasons for that Google Translate focuses on AmE rather than BrE in its translation outputs, there might be several grounds. Since Google Translate is based on a large amount of text data, known as a “corpus”, which is used to train the system. The corpus is collected from various sources such as websites, books, and other forms of digital media. American English is more widely used in digital media than BrE, so there is greater availability of data used to develop the algorithms and neural networks that power Google Translate regarding AmE due to the fact that Google is an American company, so it makes sense that it would prioritize AmE as it is the primary language of its home market. Additionally, focusing on American English might allow Google to better serve its American customers and attract American advertisers. In other words, seeing that AmE is considered to be the global lingua franca and is often used as the default language in international business (Khan, 2022); therefore, it makes sense for Google to prioritize AmE to better serve its business clients.

Furthermore, the standardization of English can be counted as one of the reasons because AmE is considered a more standardized form of English (Chang, 2016), with fewer variations and dialects than BrE (Watzke et al., 2022). Standardizing machine translation to AmE may allow for a more consistent and accurate translation experience. Therefore, Google Translate might usually prefer to use AmE variation-based data.

Another reason for the translation tendency can be the cultural impact. AmE has a significant impact on international culture through movies, music, and other forms of entertainment. This can make it more likely for people around the world to encounter AmE, and for AmE to be a more widely known and influential variety of English as stated by Kirkpatrick (2007).

It is also worth noting that Google Translate is constantly improving its features and it has a developing corpus of multiple languages and dialects, including BrE. Additionally, users can also suggest corrections to the translations they receive, which can help to improve the system over time. However, due to the reasons mentioned above, AmE might be the one that is regarded as more accurate and updated. As a consequence, it can be deduced that Google Translate shows a tendency to produce AmE variation-based machine translation outputs.

CONCLUSION

The importance of WE in ELT (English Language Teaching) lies in the recognition and valorization of the diversity of Englishes, as well as the need to prepare learners for communication in a globalized world. By understanding and using WE in the classroom, teachers can better meet the needs of their learners, who may

come from different linguistic backgrounds and need to use English in a variety of contexts. Additionally, the use of WE can also promote intercultural understanding and respect for linguistic diversity. Consequently, two dominant English variations, BrE and AmE, are of capital importance in ELT considering that understanding these variations can help learners better appreciate the diversity of the language. Through the medium of bringing information technologies into EFL classes, the study of the use of machine translation in the process of learning started growing in importance regarding the ELT field. Since machine translation models are trained on diverse datasets, they can reflect the linguistic nuances and variations found in World Englishes. This exposure helps learners develop an understanding of different English dialects and styles, preparing them for real-world communication with speakers of varied English backgrounds. Moreover, the use of machine translation outputs in ELT introduces contextual learning opportunities. Therefore, learners can analyze how machine translation handles context-specific language use, idiomatic expressions, and cultural references which enhances their ability to understand and produce language in authentic, situational contexts. Since machine translation outputs often reflect not only linguistic differences but also cultural and sociolinguistic nuances, ELT students can gain insights into how language is shaped by cultural contexts and societal norms, fostering a deeper appreciation for the cultural dimensions of language use. Additionally, exposure to machine translation outputs prepares learners for practical language application in a digital age. As machine translation becomes increasingly prevalent in professional and academic settings, ELT students need to be equipped to navigate and critically evaluate machine-generated content for effective communication. Consequently, integrating machine translation outputs into ELT promotes digital literacy skills. Learners can develop the ability to use and evaluate online language resources, distinguishing between accurate and less reliable machine-generated translations. This skill is crucial in a technology-driven environment where digital communication is pervasive. Besides, ELT should reflect the evolving landscape of language technology. Familiarizing students with machine translation outputs prepares them for the current and future advancements in language processing tools. To this end, machine translation outputs can serve as valuable materials for language revision and editing exercises. ELT students might engage in activities where they critically evaluate and improve machine-generated translations, honing their language editing skills and attention to detail. In addition to this, exposure to machine translation outputs aligns with the goal of developing global communication competence. ELT students who are familiar with various English varieties, including those generated by machines, might be better equipped to navigate international communication scenarios with confidence and effectiveness as also stated by Fitria (2023) as student-teacher candidates should engage in school-based practice as they require exposure to both British English (BrE) and American English (AmE) introductions, even if these are basic. This preparation is essential to equip them to effectively navigate real-world challenges when interacting with students in a classroom setting.

Seeing that Google Translate has worldwide availability and an easy-to-use interface, it becomes mostly preferable translation machine for EFL learners to benefit from during the language learning process. For that very reason, researching the translation tendency of Google Translate regarding English variations came to power as a means to recognize the translation machine which can be used as a supplementary tool in EFL classes. In order to gain deeper insight into Google Translate tendency to translate considering grammar-based, spelling-based, and lexical variations, it has been revealed that Google Translate has a tendency to produce outputs based on AmE variation in large measure regarding all the grammar-based, spelling-based, and lexical variations. Accordingly, it can be suggested that while integrating Google Translate into the language learning process, learners and educators should be aware of the English variation, AmE, encountered in the machine translation outputs, and design their learning process accordingly. This awareness can foster a more nuanced and contextually appropriate language learning experience for EFL learners. Appropriately, understanding these differences can help ensure effective communication, whether written or spoken, with people who use the other varieties of English. Especially in professional contexts such as business, media, international relations, and education, being aware of the differences between AmE and BrE is crucial to be able to communicate effectively with people from different regions of the English-speaking world, especially due to lexical variations. Furthermore, in academic and research fields, using the appropriate variety of English is crucial when composing papers, articles, or other publications. The selection of the correct English variety is essential as it can significantly impact the credibility of the work and its acceptance in diverse communities or countries. Achieving coherence in variety is expected for the successful publication of an academic work. To this end, users should be aware of the AmE tendency of Google Translate. As a result of the study, as a researcher, we suggest that there should be English varieties option present in the Google Translate user interface rather than providing only corpus-based translation outputs. Accordingly, it can be suggested that Google Translate should offer their user the opportunity to choose English variety options as offered by DeepL Translator. This would empower users, particularly language learners and educators, to select the English variation most relevant to their linguistic and contextual needs, fostering a more inclusive and adaptable language learning environment.

Although the scope of this study was limited in terms of including only one web-based translation machine, this would be a fruitful area for further work. Correspondingly, further studies can be flourished comparing the machine translation outputs of Google Translate and Yandex Translate, Bing Microsoft Translator, and other popular translation tools. These tools, unlike DeepL Translator, do not offer an explicit English variety preference option to users. Exploring the tendencies of English variations in the outputs of a diverse set of online translation services would provide a more comprehensive understanding of how different platforms

handle linguistic varieties. Additionally, investigating a broader range of translation tools could unveil unique features or challenges associated with each, contributing valuable insights to the field of machine translation research and language technology, as well as, incorporating additional linguistic features and assessing user preferences in future studies could further enrich the scholarly discourse on machine translation behavior and user experiences across different online platforms. By addressing these future research suggestions, scholars can contribute to a more nuanced understanding of machine translation behaviors, enhance the user experience, and inform the development of translation tools that cater to diverse linguistic needs.

Author Contribution Rates

Design of Study: İRD(%50), İY(%50)

Data Acquisition: İRD(%50), İY(%50)

Data Analysis: İRD(%50), İY(%50)

Writing Up: İRD(%50), İY(%50)

Submission and Revision: İRD(%50), İY(%50)

KAYNAKÇA

- Azmi, N. (2017). The benefits of using ICT in the EFL classroom: From perceived utility to potential challenges. *Journal of Educational and Social Research*, 7(1), 111.
- Awayed-Bishara, M. (2021). Linguistic citizenship in the EFL classroom: Granting the local a voice through English. *TESOL Quarterly*, 55(3), 743-765.
- Bin Dahmash, N. (2020). 'I Can't Live Without Google Translate': A Close Look at the Use of Google Translate App by Second Language Learners in Saudi Arabia. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 11.
- Chang, J. (2016). The ideology of American English as standard English in Taiwan. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 7(4).
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education (Sixth)*. Oxon: Routledge.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174).
- Çekiç, A. (2009). Should we use American English to Improve Students' Listening Skills?. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 3(2).
- Fitria, T. N. (2023). English Accent Variations Of American English (Ame) And British English (Bre): An Implication in English Language Teaching. *Journal of English Teaching, Literature and Linguistics*, 3(1), 1-16.
- Groves, M., & Mundt, K. (2015). Friend or foe? Google Translate in language for academic purposes. *English for Specific Purposes*, 37, 112-121.
- Jenkins, J. (2006). Current perspectives on teaching world Englishes and English as a lingua franca. *TESOL quarterly*, 40(1), 157-181.
- Kachru, B. B. (1992). World Englishes: Approaches, issues and resources. *Language teaching*, 25(1), 1-14.
- Khan, R. (2022). Importance of British and American English among Pakistani Graduates: A Retrospective Study. *Agathos*, 13(1), 193-201.
- Kirkpatrick, A. (2007). *World Englishes: Implications for International Communication and English Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Klimova, B., Pikhart, M., Benites, A. D., Lehr, C., & Sanchez-Stockhammer, C. (2023). Neural machine translation in foreign language teaching and learning: a systematic review. *Education and Information Technologies*, 28(1), 663-682.
- Lindqvist, N., & Soler, J. (2022). World Englishes in ELT textbooks in Swedish upper secondary schools. *World Englishes*.

- Matsuda, A. (2019). World Englishes in English language teaching: Kachru's six fallacies and the TEIL paradigm. *World Englishes*, 38(1-2), 144-154.
- Medvedev, G. (2016). Google translate in teaching English. *Journal of teaching English for specific and academic purposes*, 4(1), 181-193.
- Modiano, M. (2009). EIL, native-speakerism and the failure of European ELT. *English as an international language: Perspectives and pedagogical issues*, 58-77.
- Philipson, R. (1992). Balzac in Zanzibar: the Swahili novel as disseminator of bourgeois individualism. *Research in African Literatures*, 23(3), 85-98.
- Solmaz, O. (2020). World Englishes instruction in an ELT department in Turkey. *International Journal of Curriculum and Instruction (IJCI)*, 12(2), 474-493.
- Solmaz, O. (2021). EFL Teacher Candidates' Inner Circle English Preferences and the Factors Behind Them. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(77), 75-97.
- Tsai, S. C. (2019). Using Google Translate in EFL drafts: a preliminary investigation. *Computer Assisted Language Learning*, 32(5-6), 510-526.
- Üresin, F., & Karakaş, A. (2019). Investigation of Turkish EFL teachers' views about standard languages, dialects and language varieties through the lenses of English and Turkish. *The Literacy Trek*, 5(2), 1-24.
- Van Lieshout, C., & Cardoso, W. (2022). Google Translate as a tool for self-directed language learning. *Language Learning & Technology*, 26(1), 1-19.
- Van Rensburg, A., Snyman, C., & Lotz, S. (2012). Applying Google Translate in a higher education environment: Translation products assessed. *Southern African linguistics and applied language studies*, 30(4), 511-524.
- Watzke, J. L., Miller, P. C., & Mantero, M. (Eds.). (2022). *Language and Power*. IAP
- Wu, Y., Schuster, M., Chen, Z., Le, Q. V., Norouzi, M., Macherey, W., ... & Dean, J. (2016). Bridging the gap between human and machine translation. *Google's neural machine translation system*. *arXiv preprint arXiv:1609.08144*.
- Yaman, İ. (2015). Exploring ELT students' awareness of the differences between the British and American varieties of English. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 153-164.

Orosdi-Back Mağazaları

Orosdi-Back Stores

Necati ÇAVDAR¹

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tokat
· ncavdar19@gmail.com · ORCID > 0000-0002-0713-6803

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Kitap İncelemesi/Book Review

Geliş Tarihi/Received: 18 Nisan/April 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 27 Haziran/June 2024

Yıl/Year: 2024 | **Cilt - Volume:** 5 | **Sayı - Issue:** 1 | **Sayfa/Pages:** 59-66

Atrf/Cite as: Çavdar, N. "Orosdi-Back Mağazaları"

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), Haziran 2024: 59-66.

OROSDİ-BACK MAĞAZALARI

Son dönemde özellikle genç araştırmacılar tarafından kaleme alınan dikkate değer çalışmalara rastlamak akademi adına ümit vericidir. Bu yazıda incelenecek olan eser, bir yüksek lisans tezinin ne kadar derinlikli ve özenli bir araştırma olabileceğinin mücessem örneğidir. Çalışma, 19. asır Osmanlı toplumunda klasik alışveriş hayatının ihtiyaç dışı lüks alışveriş hayatına evrilmesinde zincir mağaza modelinin ilk örneklerinden olan Orosdi-Back Mağazası'nın rolünü konu edinmiştir. Başta belirtmek gerekir ki bu çalışma Orosdi-Back şirketinin tarihini bütüncül olarak ele almış ilk akademik çalışma olma niteliğine sahiptir. Zira Rahime İpek Taşkın'ın bu çalışmasına kadar, Ahmet Nadir İşisığ'ın "Orosdi-Back Efsanesi (Horzodibeği) Adana" adıyla basılmış derleme çalışmasının ve yine Orosdi-Back'in Adana şubesini konu alan Ela Yılmaz tarafından kaleme alınmış olan "Osmanlı Topraklarında Uluslararası Bir Kuruluş: Orosdi-Back ve Adana Mağazası" başlıklı birkaç sayfalık sınırlı çalışma dışında Orosdi-Back hakkında bilinenler ansiklopedik bilgilerin ötesine geçmiyordu. Uri M. Kupferschmidt tarafından kaleme alınan ve Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma merkezi tarafından 2007'de yayımlanan *The Orosdi-Back Saga* adlı eser ise incelediğimiz çalışmanın ilham kaynağı olmuştur.

Osmanlı'da alışveriş merkezleri denilebilecek olan bedestenlerin fonksiyonunu kaybederek 19. asırdan itibaren yerini büyük mağazalara bırakmaya başladığı maldur. Louvre, Au Lion, Bon Marché, Au Camelia, Bazar Allemand, Carlmann et Blumberg, Au Paon, Stein, A. Mayer ve Baker, Orosdi Back gibi kuruluşlar 19. asrın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da faaliyet gösteren büyük mağaza konseptinin başat örneklerindedir.

Muhtevasından anlaşıldığı üzere, esere konu olan Orosdi-Back 19. asrın ortalarında yabancı yatırımcılar tarafından İstanbul merkezli bir mağaza olarak kurulmuş, zamanla bütün Avrupa kıtasına, Ortadoğu'ya ve Uzakdoğu'ya yayılan mağazalar zincirine dönüşmüştür. Kimi kaynaklara göre ilk küresel perakende zinciri, ya da perakende imparatorluğu olan Orosdi-Back, Avrupa'dan ithal edilen ürünleri satan, Osmanlı orta ve üst sınıfına hitap eden modern alışveriş merkezi olup 1942'de varlıklarını Sümerbank'a devredene kadar Türkiye'de ticari faaliyetini sürdürmüştür.

Şirketin Orosdi-Bak şeklindeki telaffuzunun çağrıştırdığı fonetiğin Müslüman toplumda çeşitli vesilelerle sıkça gündeme gelmiş olması muhtemeldir. Belki de bu mahzur nedeniyledir ki avam tabaka, işletmenin ilk adı olan "Ömer Efendi Mağazası" şeklini kullanmayı tercih ederken Alafranga Müslümanlar ve gayrimüslim toplum ise Orozdi-Bak telaffuzunu kullanmıştır.

Böylesine ticari ve toplumsal önemi haiz bir temaya sahip olan eserin renkli sayfalarına dalarken alışveriş olgusunun tarihî tekâmülüne sathi olarak değinme-

mek eksiklik olur. İnsanlık tarihinin ilk alışveriş modeli olan basit ihtiyaç değişiminden baş döndüren bir hızla yeni şekiller kazanmaya devam eden günümüz alışveriş kültürüne uzanan süreçte tüketim anlayışı da köklü bir değişim geçirmiştir. Sanayi İnkılabı ile ortaya çıkan teknik gelişmeler klasik üretim ve tüketim anlayışının değişmesine yol açmış, bu suretle eski zamanların alışveriş ortamları olan panayırılar, pazarlar, seyyar alışveriş anlayışı önemini kaybetmeye, onun yerini ürün çeşitliliği fazla, büyük alışveriş ortamları almaya başlamıştır. Batıda meydana gelen yeni tüketim olgusunun Osmanlı toplumuna da hızla sirayet etmesiyle Ahilikten AVM'ye evrilen modern alışveriş anlayışını zorlayan bir süreç başlamıştır. Osmanlı ekonomik sisteminin temeli olan Lonca sisteminin kaybolmaya yüz tutması ve 1838 Baltalimanı Antlaşması ile gümrük duvarının ortadan kalkması da bu süreci hızlandırmıştır.

19. asır ortalarından itibaren İstanbul'da adeta iki farklı tüketim ortamı yaşanmaya başlamıştır. Galata Köprüsü'nün bir ucunda geleneksel tüketim anlayışı hâkimken diğer ucunda Batı tarzı tüketim alışkanlığı yerleşmeye başlamıştır. Modern tüketim anlayışı yeni taleplerin doğmasını tetiklemiş, perakende ticarete büyük bir dönüşüm sürecini başlatan Batı patentli çok katlı modern mağazalar ortaya çıkmıştır. Alışveriş yapılacak olmasa bile bu modern mağazaların gösterişli vitrinlerine bakmak ve yeni ürünleri görmek toplumda yeni bir faaliyet türü olarak yaygınlık kazanmış, bu faaliyet zamanla tüketimin ihtiyaca dayalı olmaktan çıkıp lükse dönüşme sürecini hızlandırmıştır.

Sunulan bu genel malumattan sonra, 19. asrın ortalarından itibaren Osmanlı toplumunda alışveriş olgusunun şekillenmesinde Orosdi-Back mağazalarının rolüne Rahime İpek Taşkın'ın eseri üzerinden şahitlik edelim. Yazarın da belirttiği üzere, Orosdi-Back, Osmanlı'da yaşama dair çoğu ihtiyaç maddesinin bir arada bulunduğu, kolay alışveriş imkânının yaygınlaşmasını sağlayan mekânların öncülerindedir. Parfümden süs eşyasına, hırdavattan oyuncığa, tuhafiyeden çamaşıra kadar geniş ürün yelpazesi ile günümüz modern alışveriş merkezleriyle benzerlik gösteren bu mağaza, şirket haline geldikten sonra Ortadoğu ve Avrupa'nın tamamına, sınırlı da olsa Uzakdoğu'ya da açılarak Japonya'da şubeler açan bir işletme zincirine dönüşmüştür. Çok geniş bir coğrafyada hizmet vermiş olan mağaza şubelerinin bazıları kısa ömürlü olurken çoğunluğu buldukları ülkelerde perakende ticaretin öncüsü olmuşlardır (s. 61).

Eserin başında, departman mağazacılık anlayışının 19. asır ortalarında Fransız'da ortaya çıktığını ifade eden yazar, Avrupa devletlerinin çoğundan önce İstanbul'un yerli ve yabancı elitlerinin yoğun olarak yaşadığı Pera'da şubelerinin görülmeye başlamasını, nüfus yoğunluğuna sahip Osmanlı kentlerinin yabancı yatırımcıların ticari hedefleri arasına girmesiyle açıklamaktadır.

Osmanlı'da yabancı yatırımcılardan evvel yerli gayrimüslimler tarafından açılan büyük mağazaların ilk örneği 1854 yılında Pera'da açılan Bon Marché/Bonmarşé'dir. Bu mağaza, 1914'ten önce kitlesel tüketimde dünyanın en büyüğü sayılan Paris'teki büyük Bon Marché'nin şubesidir. Alman Pazarı denilen Bazar Allemand ve İngiliz asıllı tüccarların açtığı Baker mağazaları da diğer önemli örneklerdir. Bunların yüksek kazanç potansiyeli yabancı şirketleri de İstanbul'da ve diğer büyük Osmanlı kentlerinde mağaza açmaya yöneltmiştir (s. 23).

Orosdi-Back mağazalarını kuran ailelerin kökenini ve mağazanın kuruluş aşamalarını yazar resmî kaynakları referans göstererek objektif ve başarılı bir üslupla ele almıştır. Orosdi ve Back ailelerinin Avusturya-Macaristan kökenli Yahudi aileler olduklarını tespit eden yazar bunların 1848'de Kossuth önderliğinde başlayan ayrılıkçı Macar ihtilalinde Kossuth'u desteklediklerini, teşebbüslerinin başarısız olması üzerine diğer Avrupa devletlerine ve Osmanlı Devleti'ne sığındıklarını beyan etmektedir. Verilen bilgiler 1848 İhtilali ve neticeleri hakkındaki yaygın malumatla uyumlu gözükmektedir. Sultan Abdülmecid devrine rastlayan bu gelişme esnasında Osmanlı'ya sığınan çok sayıda Leh ve Macar kökenli mültecinin Osmanlı'nın bürokratik, askerî ve ekonomik yapısında daha sonraki dönemlerde önemli mevkilere geldikleri malumdur. Konstanty Borzecki (Mustafa Celâleddin Paşa) gibi önemli şahsiyetler buna örnek gösterilebilir. Eserin konusunu teşkil eden Orosdi ve Back ailelerinin de bu süreçte Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Eserde beyan edildiğine göre, Orosdi ailesi Osmanlı'ya iltica ettikten sonra önce Halep'e yerleştirilmiş, ihtida ederek Ali adını alan ailenin büyüğü Adolphe Orosdi 1855'te İstanbul'a taşınmıştır. Bu şahsın kız kardeşinin yine kendileri gibi Osmanlı'ya sığınmış olan Yahudi kökenli Back ailesinden bir şahısla evlendirilmesiyle iki aile arasında akrabalık bağı kurulmuştur. İstanbul'daki Batı tarzı perakende satış mağazası eksikliğini tespit ederek bunu fırsata çeviren Adolphe Orosdi 1855'te Galata bölgesinde hazır giyim ve hırdavat malzemesi satan *Ömer Efendi Mağazası* adlı işletmeyi açmıştır. Yazar, Müslüman bir toplumda güven ve ticaret kolaylığı sağlayacağı için mağazanın ilk adının Ömer Efendi Mağazası olarak tercih edildiğini, bu ismin kullanılmasının başka bir gerekçesinin olmadığını belirtmiştir. Ancak mağazanın açıldığı yerin Ömer Efendi Hanı adını taşıması sebebiyle hem işyeri adresinin müşteriler tarafından kolaylıkla bulunabilmesini sağlamak hem de Ömer Efendi ismiyle Müslüman müşterilerin dikkatini çekmek amacıyla böyle bir isim kullanılmış olma olasılığı göz ardı edilmiştir.

İşletmenin hızla büyüyerek şirketleşmeye doğru gitmesinde Adolphe Orosdi'nin ticari maharetini vurgulayan yazar, mağazanın sermayesini artırmak isteyen Adolphe Orosdi'nin, Back ailesi ile olan akrabalıklarından olma yeğeni Hermann Back'ı mağazaya ortak etme sürecindeki ticari zekâsına dikkat çekmiştir. İlk adı *Ömer Efendi Mağazası* olan işletmenin adı 1888 yılında *Orosdi-Back* olarak değiştirilmiş, mağazanın mekânı da ilk yeri olan Galata'dan Eminönü-Sirkeci

mevkiindeki Bahçekapı'da yer alan beş katlı bir binaya taşınmıştır (s. 40). Her ne kadar adı Ömer Efendi Mağazası olsa da Adolphe Orosdi'nin açtığı ve 1855-1888 arasında faaliyet gösteren bu mağaza Orosdi-Back firmasının İstanbul'daki ilk şubesi olarak kabul edilmektedir. Yeni merkezin Bahçekapı olarak seçilmesinde, o yıl açılan Sirkeci tren istasyonunun bölgeyi canlandıracağına öngörülmesinin etkili olduğunu tespit eden yazar yeni mağazanın tasarımına dair detaylar da vermiştir. Buna göre, beş katlı mağazanın giriş katı Paris Bistro şeklinde düzenlenmiştir. Mağazanın ilk katında manifatura, saat, şemsiye reyonları; ikinci katında iplik, hırdat, parfüm reyonlarıyla muhasebe ve vezne birimi; üçüncü katında muşamba, çamaşır, müzik aleti reyonları; dördüncü katında kıyafet reyonları; beşinci katında ise yemekhane ve kumaş deposu yer almıştır (s. 66).

Adolphe Orosdi hem kendi oğlu Leon Orosdi'nin hem de yeğeni Hermann Back'ın ticari alanda yetişmesine öncülük etmiştir. Adolphe Orosdi'nin vefatından sonra oğlu Leon, kuzeni Hermann Back ile işletmeyi daha ileri bir aşamaya taşıyarak 1895'te *Etablissements Orosdi-Back* şirketine dönüştürmüştür (s. 33).

Orosdi-Back'ın ilginç logosu, "üç tekerlekli bisiklet süren fil"dir. Henüz şirketleşme sürecinden evvel, 1891'den itibaren kullanılmaya başlayan bu logo şirketin faaliyet süreci boyunca kullanılan tek tescilli logosu olmuştur. Yazar, şirketin bu ilginç logosunun ifade ettiği anlam hakkında bilgi bulamadığını ifade etmektedir (s. 41). Hakikaten, kurucuların anılarına ve logoyu icat eden şahıslara dair literatür bilgisi ya da ipucu mevcut değildir ancak bu logo küresel bağlamda ilk şirket logolarından biri olarak kabul edilmektedir. Büyük ve güçlü bir hayvan olan fil figürünün logoda kullanılması, şirketin ilan ve reklamlarda kendisini "en büyük ticarethane" olarak tanımlamasıyla uyumlu gözükmektedir. Bu bakımdan fil, işletmenin maddi gücünü sembolize ediyor olmalıdır. Logodaki filin üç tekerlekli bisiklet sürüyor olması ise dengenin ve müşteriye hızlı ulaşmanın temsili olabilir. Fil genellikle kuraklığı ve yoksunluğu çağrıştırdığından onun ihtiyacı olan suya ulaşması gibi müşterilerin de Orosdi-Back'a ulaşarak ihtiyaçlarını giderebilecekleri algısı oluşturulmak istenmiş olabilir. Filin nasıl ki bisiklete ihtiyacı yoksa sizin de ihtiyaç olarak görmediğiniz, yaşama dair her türlü meta mağazamızda bulunur denilmek istenmiş de olabilir. Belki de bu yorumlarımızla hiç ilgisi olmayan, sadece ilginçliği hatırlanacak bir simge olarak böyle tasarlanmıştır. Üç tekerlekli bisiklet satışını artırmak amacıyla ailelerin ve çocukların dikkatini çekmek ve mağazada bisiklet satıldığını gösterme amacı da ihtimaller arasındadır. Netice olarak, bu konudaki hakikati resmî bir evrak elde edilinceye kadar ya da hiçbir zaman öğrenmek mümkün olmayacaktır.

Osmanlı coğrafyasında büyük mağaza konsepti ile açılan ilk işletme olan Orosdi-Back, hazır giyim ile ticari hayata başlayıp Batı'dan Ortadoğu'ya küçük malların ithalatını yaparken zamanla toptancılık, madencilik, ormancılık gibi sektörlere de yönelmiştir. Batı'dan mamul ürün getiren Orosdi-Back, Ortadoğu'dan Batı'ya ise

gıda maddeleri, ürün hammaddeleri ve mineraller ihraç etmiştir. Hatta Osmanlı'da siparişle ürün alışverişi sistemine dair ilk örneklerle de Orosdi-Back mağazalarında rastlanmaktadır. Orosdi-Back, perakende satış sisteminin yanı sıra zamanla kendi patentli markasını taşıyan ürünleri de imal etmeye başlamıştır. Orosdi-Back markalı tanınmış ürünlerin başında Ramses marka parfüm ve Orba marka saat yer almıştır (s. 125).

Osmanlı coğrafyasında hızla büyüyen Orosdi-Back, zamanla ihale yoluyla Osmanlı resmî kurumlarına malzeme sağlamaya da başlamıştır. Kuruluşun büyümesi çok sayıda depo ve imalathane açmasını zorunlu kılmıştır. 1895'teki şirketleşme sürecine kadar Osmanlı coğrafyasının yoğun nüfuslu, deniz ve demiryolu ulaşımının güçlü olduğu yerlerde şubeler açmıştır. İstanbul'daki merkezin dışında Sam-sun, Adana, İzmir, Selanik, Filibe, Budapeşte, Üsküp, Sofya, Rusçuk, Varna, Bük-reş, Kahire, Bağdat, Halep, Basra, Tebriz, Tahran, Beyrut, İskenderiye, Tanta, Port Said, Fas, Tunus'ta şubeleri mevcuttur (s. 44).

Orosdi-Back Mağazası 1895 yılında merkezi Paris'te olan 10 milyon frank sermayeli şirkete dönüştürülmüş, şirket bu tarihte *Etablissements Orosdi-Back* adıyla Paris borsasında işlem görmeye başlamıştır. İdare merkezi Paris'te olan şirketin sahipleri Orosdi ve Back ailelerinin çoğu üyesi de zamanla oraya yerleşip Paris sosyetesine dâhil olmuşlardır (s. 66).

Orosdi-Back'ın sağlam temellere dayanan, şahsına münhasır personel politikasına eserde ayrı bir bahis açılmıştır. Yazar, Orosdi-Back şirketinin güçlü hiyerarşik idari yapısının Ortadoğu'daki diğer mağazalara da örnek teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Yazarın nedenini belirtmeden sunduğu verilere göre, Orosdi-Back'ın bütün şubelerinin başındaki yöneticilerin yerel dillere vakıf Fransız ve Avusturya uyruklu şahıslardan seçilmesi şirketin hususi düsturu olmalıdır. Şirket idarecilerinin çoğunun Yahudi kökenli olmak üzere tamamının gayrimüslim olması da şirketin kurucularının Yahudi kökenli olmalarıyla bağlantılı bir anlayış olmalıdır.

Orosdi-Back mağazalarının merkezi ve en büyük şubesi olan İstanbul şubesinde 1889-1921 yılları arasında sürekli işçi olarak çalışanların sayısını 272 kişi olarak tespit eden yazar, çalışanların tamamının Yahudi, Ermeni ve Rum kökenli gayrimüslim şahıslar olmasına dikkat çekmektedir (s. 71). Yazar, çalışanlar arasında hiç Müslüman olmadığını belirtmiş olsa da aynı konuda daha önce önemli çalışmalar yapmış olan Yavuz Köse, 1889-1921 yılları arasında şirkette sadece 3 Müslüman şahsın bir dönem işçi olarak çalışmış olduklarını beyan etmektedir. Çalışanların büyük çoğunluğu erkeklerden oluşan şirkette Birinci Dünya Savaşı esnasında kadın çalışanlar da istihdam edilmiştir (s. 129).

Eserin bir bölümü, Orosdi-Back'ın İstanbul merkez şubesi dışında Anadolu'nun muhtelif kentlerinde faaliyet göstermiş olan şubelerin faaliyetlerine tahsis

edilmiştir. Bu kısımda verilen malumata göre, Orosdi-Back henüz şirketleşmeden evvel Anadolu'da ilk şubesini 1888'de İzmir'de açmıştır. Hem denizyolu ile Avrupa'ya ulaşımın kolay olması hem de Levanten nüfusun fazla olması İzmir tercihinde etkili olmuş olmalıdır. 1919 yangınında büyük hasar gören İzmir mağazasının ekonomik durumu 1923 nüfus mübadelesi ve 1929 ekonomik buhranı ile daha da sarsılmış, neticede 1934'te mağaza tasfiye edilmiştir (s. 84).

Orosdi-Back'ın diğer bir şubesi de Adana'da faaliyet göstermiştir. Bu başlık altında sunulan malumattan anlaşıldığı üzere, 1865'e kadar pamuk hammaddesini Amerika'dan temin eden Avrupa bundan sonra Ortadoğu'ya yönelmiştir. Pamuk hammaddesinin kaynağı olan Çukurova'da yer alan Adana, Mersin-Adana demiryolu hattının yeni açılmış olmasıyla deniz ve demiryolu ulaşımının aynı anda sağlanabildiği bir konumdaydı. Bu şartlar Orosdi-Back'ı Adana'da şube açmaya teşvik etmiş, şirket Adana'da 1903'te ticari faaliyetlere başlamış ancak şubesini 1909'da açmıştır (s. 86). Şirket bölgenin perakende ticaretine yön verirken aynı zamanda Adana pamuk piyasasının kontrolünü de uzun süre elinde tutmuştur. Bölgedeki bazı imalathaneler Adana şubesi vasıtasıyla ürünlerini yurtiçi ve yurtdışı pazara sokma imkânını elde etmişlerdir (s. 89). Cumhuriyet dönemi başlarında etkinliğini kaybetmeye başlayan mağaza 1927'de büyük bir yangın geçirmiştir. Şirket mağazayı yeniden canlandırmak yerine tasfiye etmeyi tercih etmiştir. Yörenin toplumsal hafızasında derin hatıralar ve izler bırakmış olan mağazanın faaliyet gösterdiği yer halen Orosdi-Back kavramının yöre halkı tarafından telaffuzu olan *Horozdibeği* şeklinde adlandırılmaktadır.

Samsun şubesini 1910'da açan Orosdi-Back'ın bu şubesi hakkında yazar yeterli belge ve bilgiye ulaşamamıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında gelirleri düşen mağazanın müdürü Hermann Stark casusluk suçlamasıyla gözaltına alınmış, yerine Antoine Tregari müdür olarak atanmıştır. Kentteki toplumsal olaylar esnasında mağaza birkaç defa zarar görmüş, mübadele ile bölgedeki Rum nüfusun da azalmasıyla işleri durma noktasına gelen Orosdi-Back'ın Samsun şubesi 1923 yılında tasfiye edilmiştir (s. 93).

Orosdi-Back'ın Osmanlı toplumu üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri eserin ikinci bölümünde incelenmiştir. Ticari yönü kadar Osmanlı toplumunun sosyal dönüşümünde de mühim rol oynadığı anlaşılan bu konuda yazar önemli tespit ve çıkarımlarda bulunmuştur. Yazara göre, Orosdi-Back'tan alışveriş yapmak toplumda prestij unsuru olarak görülürdü. Bana göre, günümüz marka bağımlılığının prototip davranışı olarak telakki edilebilecek bu durum, bir bakıma kendi çağında bir marka üzerinden sosyal statü ve ekonomik sınıf tanımlamasının da ifadesiydi. Orosdi-Back ürün çeşitliliği, ürün kalitesi, reyon düzeni, moda takibi ve ihtiyaç dışı lüks tüketimi özendirmek amacıyla kataloglar hazırlayarak halka sunuyor, gazetelere verdiği ilanlarda kendini "Türkiye'de en büyük ve en ucuz ticarethane" olarak tanıtmıştır. Şüphesiz bu vasıtalarla alım gücü yüksek zümreleri ihtiyaç dışı

lüks tüketim konusunda etkileyen mağazanın ciddi bir takipçi zümresinin oluştuğu inkâr edilemez. Reklamlarda, stratejik olarak kadın müşterilerin dikkatini çekmeyi ve onları kazanmayı hedeflediği anlaşılan mağazanın müdavimleri ile ihtiyaç dışı lüks tüketim gündeminde olmayan halk kademeleri arasında doğal bir ayrışmanın meydana geldiği de şüphesizdir.

Göz alıcı vitrinlerle görseiliğin odak noktası haline gelerek, günümüzdekine benzer şekilde, alışveriş yapılacak olmasa da sadece gezip görmek için müdavimi olunan mekânların başında gelen Orosdi-Back, zamanla ihtiyacı olmasa da sürekli bir şeyler almak hevesinde olan bir tüketici sınıfın ortaya çıkmasında başrol oynamıştır. Orosdi-Back, Osmanlı toplumsal yapısında özellikle Ermeni, Rum, Yahudi ve Levanten zümreler ile Batılı yaşam tarzını benimsemiş Alafranga Müslüman nüfusu temsil eden marka fonksiyonu görmüştür. Avrupa modasını yakından takip eden zümrelere her zaman yeni ürünler sunan markanın en büyük gayesi ise müşterilerin “Orosdi-Back’tan aldım” diye övünmelerini sağlayarak daha fazla müşteriye mağazaya çekmekti (s. 129).

Osmanlı’da gazete ilan yoluyla işçi alımı yapan işletmelerin başında gelen Orosdi-Back, taliplerde aradığı standartlar itibarıyla adeta bu şirkette çalışmanın bir ayrıcalık olduğu algısını uyandırmıştır. Mağazanın işçi alımında aradığı “iyi ailede yetişmiş olma,” “güvenilir kişilerden referans gösterme” gibi şartlar işletme hakkında müşteride ciddiyet ve güven duygusu oluşturuyordu. Belki de bu referans sistemi nedeniyle başvuranların ve işe kabul edilenlerin tamamına yakını gayrimüslimler teşkil ediyordu. Şirketin çalışanlara sunduğu imkânlar da tatmin ediciydi. Şirket, çalışanlarına diğer ülkelerdeki şubelerde çalışanlardan fazla ücret vermenin yanı sıra jeton ile günde bir öğün yemek yeme imkânı da sağlıyordu. İşletmede günde 12 saat mesai yapan çalışanlar, alışveriş yapan seçkin müşterilerle tanışma ve onlarla muhatap olma yoluyla itibarlı bir konum da elde ediyorlardı.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünü Orosdi-Back’ın Türkiye’den tasfiye süreci teşkil etmektedir. Muhtemelen kaynak kıtlığı nedeniyle, diğer bölümlerle hacimsel bir orantısızlık arz eden on beş sayfalık bu kısa bölümde şirketin tasfiye süreci ve nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümdeki verileri şöyle özetlemek mümkündür: 1908-1912 arasında şirketin gelirlerinde ciddi azalma yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı, şirketin Osmanlı coğrafyasındaki şubelerini olumsuz etkilediğinden çalışanların maaşlarında yarı yarıya azaltmaya gidilmiştir. Savaşın sona erdiği 1918 yılı sonlarından başlayarak 1922 yılına kadar şirketin gelirleri tekrar artış göstermiştir. Osmanlı perakende ticaretine damgasını vurmuş olan Orosdi-Back’ın etkinliği, değişen sosyal ve ekonomik şartların etkisiyle Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren azalmaya başlamıştır.

Osmanlı’nın son döneminde meydana gelen siyasal ve toplumsal gelişmeler Orosdi-Back mağazalarını da olumsuz etkilemiştir. 1908 işçi grevleri, 1908-1909

Avusturya boykotu, 1909 Adana Ermeni olayları, 1911 İtalya boykotu, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Mübadele, 1929 küresel ekonomik krizi gibi gelişmeler şirketin etkinliğini azaltmıştır (s. 137). Türkiye’de milli sermaye anlayışı ve devletçilik politikasının da Orosdi-Back’ın işleyişini yavaşlatarak tasfiye sürecini hızlandırdığı anlaşılmaktadır. 1929 dünya ekonomik buhranının etkisiyle şirketin geliri sert şekilde düşmeye başlamış olduğundan 1930’ların başlarında birçok şube kapatılmıştır.

Cumhuriyet dönemiyle başlayan devletçi ekonomi modeliyle 1933’te teşkil edilen Sümerbank, ülkenin en büyük kamusal sanayi kuruluşlarından biri haline gelmiştir. Yazara göre, Sümerbank’ın ortaya çıkmasının ilham kaynağı da yine Orosdi-Back Mağazası olmuştur (s. 152). İkinci Dünya Savaşı şartları nedeniyle yaşanan tedarik krizinin mağazanın faaliyetlerini durma noktasına getirmesiyle en son İstanbul şubesi de 11 Eylül 1942 tarihinde varlıklarını Sümerbank’a devretmiştir. Böylece Orosdi-Back’ın 1855’te İstanbul’da başlayan Osmanlı coğrafyasındaki macerası yaklaşık bir asır sonra yine İstanbul’da son bulmuştur.

Netice olarak; zincir mağazacılık anlayışının Osmanlı coğrafyasındaki öncüsü olan Orosdi-Back, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı taşrasında da toplumsal hayatın şekillenmesinde önemli izler bırakmıştır. Moda ve lüks temelli, ihtiyaç dışı tüketim anlayışının yaygınlaşmasından tutun alışveriş yapmadan mağaza gezme alışkanlığının toplumda yerleşmesine, çok katlı mağazalarıyla “dikey çarşı” anlayışının benimsenmesinden “Horozdibeği” şeklinde yer adlarının meydana gelmesine kadar derin toplumsal izler bırakmış olan bu kuruluş hakkında en detaylı malumatı meydana getiren yazarın başarısı takdire şayandır. Çalışmanın temel artısı, resmî arşiv evrakını yoğun olarak kullanmanın yanı sıra dönemin renkli şahitleri olan süreli yayınları da kaynak olarak kullanmış olmasıdır. Bir genç araştırmacının bilgi ve duygu dünyasının bu ürünü akademinin müstakbel üyelerine olan itimadı yükseltmektedir.

Övgülerin yanında eserin sınırlılıklarına da değinmeyi yazara yol göstermek adına faydalı görürüz. Bir kere, çalışmanın bölümleri arasında büyük hacimsel farklar mevcut. Yüz sayfadan müteşekkil ilk bölüme nazaran ikinci bölüm yirmi, üçüncü bölüm on beş sayfadan ibarettir. Elbette ki muhteva kurgusu ve elde edilen malumata göre şekillenmiş olmalıdır ancak diğer iki bölüm hakkında daha geniş malumat elde etme imkânı mevcuttur. Diğer bir konu, eserde işlenen malumatın neredeyse tamamı merkez şubesi hakkındaki verilerden ibaretken diğer şubeler konusundaki malumat sathi kalmıştır. Yine şirkete ait literatürde mevcut ve yaygın olan bazı materyaller, mesela jetonlar eserde sunularak bunun üzerinden değerlendirmeler yapılabilirdi. Bu kurgusal noktaların dışında; V. Necla Geyikdağı’nın *French Direct Investments in the Ottoman Empire Before World War I* adlı çalışması ve S. F. Göncüoğlu’nun *Bahçekapı: Kadim Ticaretin Bahçekapı ve Çevresindeki Serüveni* gibi önemli bazı literatür eserlerin eksikliği nispeten göz ardı edilebilirse de eserin inşasında <https://archives.saltresearch.org> arşivinin ve <http://www.levantineheritage.com> arşivinin hiç kullanılmamış olması öncelikli tenkidimiz olacaktır.